

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XLIV. De variis armorum telorumque generibus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

mani omnia silvosa loca suspectabant, eò quòd Galli ad insidiandum ea semper deligunt. Crebris tamen, jam inde ab Augusti Cæsaris temporibus, adversus Romanos bellis aliquid disciplinæ tandem addidicerunt Germani. Auctor noster, annal. lib. 11, de prælio inter Arminium Cheruscum, & Maroboduum Marcomannum: *Diriguntur acies, pari utrimque spes nec, ut olim apud Germanos, vagis incurfibus, aut disjectas per catervas. quippe, longâ adversus nos militiâ, insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere.* De eodem Maroboduo ita Velleius Paterculus, lib. 11: *Imperium, perpetuis exercitiis penè ad Romanâ disciplinâ formam redactum, brevi in eminens & nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium. exercitum, quem LXX millium peditum, IV equitum fecerat, assiduis adversus finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat.* De Chattorum gente ita noster, in libro de Germaniâ: *Multum, ut inter Germanos, id est, ut est captus Germanorum, rationis ac solertia: proponere electos, audire prepositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinâ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu; omne robur in pedite: quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas, Catos ad bellum. vari excursus, & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium: citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, contatio propior constantia est.* Atque hanc disciplinam Chatti jam Trajano Romanis imperitante habuere.

C A P. XLIV.

De variis armorum telorumque generibus.

BELLANDI igitur priscorum Germanorum morem modumque uti commodè ac ritè describam, armorum genera primo loco indicanda erunt. In his pleraque ex communi omnium gentium ritu. unde certissimum documentum, ex Asiâ nostros in suam detulisse ea Celticam; ut & aliæ gentes ex eadem in suas quæque terras. nam quòd Herodorus, lib. IV, ex Aegypto ait primò clypei galeæque usum in Græciam deportatum, id opidò falsum est. quamquàm ipse Herodotus, lib. 1, armorum bellorum inventum tradit esse Carum: quibus & Strabo nonnulla adscribit, lib. XIV; & item Plinius, lib. VII, cap. LVI. quorum hic alia aliis auctoribus. Verùm, quum antiquissimo illo bellandi pugnandique more, quem Herculi adscribunt veteres, & olim pleræque gentes usi sint, & nunc etiam Americani in extero orbe eo utantur; certum est, hæc omnia ante gentium in tam diversas & longè inter se remotas terras dispersionem fuisse inventa.

Sed armorum alia sunt, quibus corpus protegitur adversus hostium ictus; alia, quibus hostis feritur. Illorum rursus alia corpori, veluti tegmina adhærent; alia manibus gestantur. De corpori hærentibus sic auctor, in libro de Germaniâ: *Paucis lorica: vix uni alterive cassis, aut galea. & paullo antè: Nudi, aut sagulo leves pugnant.* In pace cunctos, qui virilem ætatem attigissent, aut sagulo, aut rhenone. aut ferinâ pelle, aut denique arborum libris fuisse tectos, supra, cap. XVI, ostensum est. in bello cur quidam omnino nudi pugnare voluerint, rationem reddunt Cæsari Galli apud Polybium, lib. 11, in pugna adversus Romanos in Italiâ commissâ: *Οἱ μὲν ἐν Ἰσμβροῖς & Βοιοῖσι τὰς ἀσπίδας ἔχουσιν, & οὐδὲν ὀπίσθαι τῶν σιγῶν πρὸς αὐτὸς ἐξήματα. οἱ δὲ Γαυσίται Διὰ τε τὸ Φιλοδοξίαν, & τὸ ἴαρος & τὰ ἰσορροπίαι, γυμνοὶ μετ' αὐτῶν τὸ ὄπλων πρῶτον τὸ δυνάμειος κατήσθαι, ὑπολαβόντες ἕτως ἰσορροπίαι, Διὰ τὸ ἰσῶν τὸ πῶν βασιλῆος ἐμπλέκεσθαι τοῖς ἰμφάμασι, & ἀρραπιδίξιν τὸ ὄπλων χρεῖαν.* Hoc est: *Ad pugnam Infubres & Boji braccati & levioribus sagulis contecti prodire. Cæsatarum verò tanta fuit vanitas, tantaque confidentia, uti, braccis sagisque abjectis, nudi, cum solis armis, primores ordines occuparent; hac ratione quàm expeditissimos fore sese rati, quum senticeta alicubi essent, qua, dependentibus laciniis ac vinculis adhærentia, armorum usum impedirent.* Ut igitur hi Galli, sic Germanorum nostrorum multi corpus omnino fuerunt intecti. quod præter Tacitum Dio quoque testatur, lib. XXXVII, Cæsaris orationem ad militeis, cum Ariovisto prælium inuito, habitam referens: *Τὸς οὐκ οἶδεν, ὅτι ἡμεῖς ἰδοὺ & πῶνθ' ὁμοίως τὸ σῶμα ἀσπίσμεθα' ἐκείνοι δὲ ἀπὸ γυμνοὶ τὸ πᾶν εἶσιν.* id est: *Quis nescit, nos totum corpus armatos esse; illos verò plerumque nudos.* Quamquàm hoc ad eos quoque referri possit, qui sagulis tantum velabantur: quorum varia genera prædicto cap. XVI descripsi. Levibus in bello usos, ex Infubrium-Bojorumque patet exemplo. Quidam verò, loco sagulorum, ferinis utebantur, ut in pace, pellibus. de Germaniciano quidpe Romanorum exercitu sic auctor noster, in histor. lib. 11: *Tergis ferarum, & ingentibus telis horrentes.* prætereaque exemplum est Germanici Cæsaris, Romani exercitus in Germaniâ ducis, annal. lib. 11; quod supra, dicto cap. XVI, retuli:

retuli: Atque hoc gregarii militis, sive plebeji apud Germanos tegmen: de quo rectè illud eodem libro 11; *Non lorica Germano, non galeam.* Quòd autem, in libro de Germaniâ, paucis ait esse loricas; id de locupletioribus, nobilibus, ac principibus, seu ordinum duكتورibus intelligendum: qui à reliquâ plebe veste distinguebantur strictâ, & singulos artus exprimente: cui lorica superinduebatur. Imagines singulorum ad finem hujus capitis reperies. Sed & equites nudi pugnabant. Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de equitibus à Cæsare è Galliâ M. Crasso in Syriam, ad bellum Parthicum, cum filio ejus P. Crasso missis: ἢ ἡ ἀνοσθὲν ἐν τῇ πᾶσι παλαιαῖς, καὶ τῷ Φυλακτικῷ, πᾶσι μὲν ἀδένεισι καὶ μικροῖς δουλοῖς θώρακας ἀμολύεσθαι καὶ σιδηρῆς, πᾶσι μὲν ὅτι ἡ κνήμῃς εἰς ἑσπέρῃ καὶ γυμνὰ σώματα τῶν Ταλατῶν.

10 id est: *Impar verò ei erat cum Parthis certamen, vel inferendis ictibus, vel declinandis. nam infirmis parvisque lanceis cadebat loricas, è crudo corio vel ferro confectas: contrà verò prebebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora.* Sed hæc fortè feminuda tantùm, sic Livius, lib. xxii; *Ante ceteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi.* Ergo tantùm braccati. Et Batavos fuisse, Treverosque Germanos, qui à Cæsare Crasso mittebantur, suprâ, cap. III, docui. Lucanus, lib. i:

*Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis,
Vangiones Batavique truces.*

Imagines horum equitum ad finem capitis sequentis adpositæ sunt. Ceterum LORICA
20 quid fuerit, ostendit Varro, de lingvâ Latinâ libro IV. *Lorica, inquit, à loro; quòd de corio crudo pectoralia faciebant. postea succiderunt Galli è ferro sub id vocabulum ex annulis ferream tunicam.* Hinc Silius Italicus, lib. v, de consule Romano, qui ad Trasūmenum lacum adversus Annibalem pugnaturus, arma, Bojorum regi antè cæso detracta, induerat:

*Loricam induitur, tortos huic nexilis hamos
Ferro squamma rudi permixtoque asperat auro.*

Et Diodorus, lib. v, de Germanis juxta & Gallis: ὁ θώρακας δὲ ἔχουσιν οἱ ἰσθρὶ σιδηρῆς ἀλυσιδωτῆς, οἱ δὲ τῆς ἰσθρὶ φύσεως δεδουμένους ἀρκεῖνται, γυμνοὶ μαχόμενοι. hoc est: *Loricas quidam habent ferreas, atque hamatas; alii, à naturâ tributis contenti, nudi pugnant.* Item Plutarchus in Martio, de Cimbris, Germanicâ gente: ὁ θώραξ δὲ ἦσαν κεκοσμημένοι σιδηροῖς. id est: *Loricis erant exculti ferreis.* Hodiè patriâ lingvâ id tegumenti bellici genus vocatur *ein panzer*, aut *panzerhemde*; quod Latinè *tunicam ferream* dixeris cum Varrone. Priscis illis Germanis Gallisque non fuisse manicatam, quemadmodum nec Romanis, maximè credibile est. nam neque vestis illa stricta Germanis in manicas extendebatur; ut suprâ, cap. xv, ostensum est. Lorica porrò tegebatur interdum dicto sagulo, aut pelle ferinâ. Exemplar hujus habitus ad finem hujus capitis figurâ v 11 exhibitum est. Hæc igitur inter corporis tegumenta.

De capitis munimine ita noster ibidem: *Paucis lorica; vix uni alterive cassis, aut galea.* Herodianus, lib. vi: τῶν ποταμῶν ἐς γυμνὰς τὰς κεφαλὰς τῶν Γερμανῶν πηδούτων. id est: *Sagittariis nuda Germanorum capita petentibus.* Dio, lib. xxxviii, de Arioivisti acie: τὰς κεφαλὰς γυμνὰς μαχόμενοι ἦσαν. id est: *Capitibus nudis pugnabant.* Communem hunc omnibus Celticis sine galeis pugnandi fuisse morem, liquet è Vasconum, Hispanicâ gentis exemplo; de quibus, in Annibalis exercitu in Italiâ versantibus, ita Silius Italicus, libro prædicto:

— *Galea contempto tegmine Vasco.*

Et item lib. xi:

— *Nec tectus tempora Vasco.*

Item ex Britannorum exemplo: de quibus sic Herodianus, lib. iii: ὁ θώραξ δὲ ἡ κεφαλήσιν ἰσθρὶ χεῖρῃσιν, ἐμπόδιον νομίζουσι πρὸς τὴν διόδον τῶν ἐλῶν. id est: *Lorica ac galea ignorant usum; impedimentum id esse arbitantes transgrediendis paludibus.* Apud Germanos sine galeis principis etiam pugnas iniisse, patet ex Taciti libro de Germaniâ: *Sapè, inquit, in ipso solo vertice religant capillum principes, & ornatiorem habent. Ea cura formæ; sed innoxia. neque enim ut ament, amenturve; in altitudinem quamdam, & terrorem, adituri bella, comiti, ut hostium oculis ornantur.* Exemplum principis armati exstat dictâ figurâ v 11. Mos is hodièque communis Americanis, Floridam incolentibus. Antiquis sæculis in orbe nostro non modò Germani, sed Scythæ etiam & Parthi eum observarunt. Appianus in Syriacis: Πάρθῳ Σκυθικῶς Πάρθῳ τὸ φοβερόν τῶν ἀνασίλων κομῶνται. id est: *Parthi Scytharum ritu ad terrorem hostium capillum in vertice religant.* Ceterum Isidorus, lib. xviii, cap. xiv, ita inter *cassidem* & *galeam* distinguit: *Cassis de laminâ est; galea de corio. nam galerus corium dicitur.* Auctores tamen hæc vocabula confundunt; ita, uti etiam cassidem sæpiùs adpellent galeam. Gallo-

rum

rum galeas sic describit Diodorus, dicto lib. v: κένη χαλκᾷ περιέθενται, μεγάλας ἔξοχὰς ἐξ αὐτῶν ἔχοντα περιμεγέθη, Φασασίαν Ἰππύφροντα τοῖς ἱερῶν τοῖς ἰόντων ἢ περὶ ἀπὸν ζῶν ὁλίετον μὲν περὶ τοῦ, hoc est: Aeneis utuntur galeis, cum magnis adpendicibus, ad prolixam ostentationem factis. aliis namque cornua adfixa sunt; alia avium aut quadrupedum formas expressas habent. Et eodem libro postea, de Celtiberis, Hispanicâ gente: Περὶ δὲ τοῖς κεφαλᾶς κένη χαλκᾷ περιέθενται Φοινικῶς ἡσκημῶν λόφοις id est: Aeneas capitibus imponunt galeas, cristis puniceis exornatas. De Cimbris Plutarchus, in dicto Mario: οἱ δὲ ἰππεῖς μῦροι ἔπι πινθακιστίοι τὸ πλῆθος ὄντες, ἐξήλασαν λαμπροὶ, κένη μὲν εἰκασίωμα θεῶν Φοβερῶν χάσμασι καὶ περιματῆς ἰδιομόφοις ἔχουσι ἂν ἐπιπέδοι μοι λόγοις περὶ τοῖς εἰς ὑπὸ, ἐφαίνοντο μείζους. hoc est: Equitum xv millia numerò effuderunt se splendide: galeas gerebant, quae repraesentarent ferarum beluarum rictus, & inusitatas figuras: quas alatis fastigiantes cristis, adparebant eminentiores. De Vettonibus, Hispanicâ gente, Silius Italicus, libro praedicto:

— Ore ferarum

Et rictu horrificant galeas.

Gallis atque Hispanis aeneae fuerint galeae: at Germanos ferreas tantum habuisse, colligo ex Tacito meo; qui, libro de Germaniâ, de metallis ejus terrae memorans, aurum & argentum deos iis negasse ait; nec ferrum quidem superesse, sicut ex genere telorum colligatur. ubi nullam æris facit mentionem, ceu ne hoc quidem iis fuerit metallum. nisi fortè Rheno proximis Galliae commercia id suppeditaverint. Exempla harum galearum expressa sunt ad primam caput xx, super iis, quae de Cimbris refert Plutarchus, commentans, sic inquit: Ex re militari haud dubie mos, quo etiamnum hodie insignia familiarum exornata atque distincta videmus; cum galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquila, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita, sive cornua, sive pedes. Originem moris tam antiqui spero me nunc primum invenisse. ab Aegyptiis enim descendisse observavi apud Diodorum Sicul. lib. ii: ubi ille reges eorum caput leonis, tauri, aut draconis, principatus insigne, capite gestasse scribit. Ab Aegyptiis porro mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia, quae ad disciplinam militarem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinem habere videtur; praesertim, quòd Lacedaemoniis galeae inventio- nem videam tribui à Plinio, lib. vii, cap. lvi. Haud absurda sanè & satis commoda transi- tio ab Aegyptiis ad Græcos, & ab his ad Romanos. at à Romanis porro ad Celtas quo- modò, quâ occasione, & quando? Vix dixeris; nisi & nudis omnino corporibus ad prælia incedere, & alios in bellis maximè barbaros ritus à Romanis sive à Græcis eosdem Cel- tas mutuatos contenderis. Sed de Celtis uti taceam; unde Americani populi ejusmodi hodieque utuntur galeis? à Romanis? à Græcis? an à primis habuere Aegyptiis? Certè hoc saltè haud temerè dixeris. Omnes ritus suos, tam humanos quàm divinos, ipsos Celtas ex Asia in gentium dispersione attulisse in Celticam, innumeris supra validissimisque pauit documentis. proinde hunc quoque galearum usum ex eodem & loco & tempore pro- manasse, cum ad nostros, tum ad Græcos & alias totius orbis gentes, maximè credibile est. Ac primi quidem bellatores, sine lorica, sine galeâ, ferinis pellibus humeros caputque muniebant. unde etiam eximio illi & antiquissimo apud poetas bellatori Herculi nihil tegumentis bellici tribuitur, præter leonis exuvias. quam ejus imaginem egregiè ac graphicè refert Silius, lib. ii, in Terone, Herculis Saguntini sacerdotè:

Atque illi non hasta manu, non vertice cassis:

Sed fissus latis humeris, & mole juvenæ,

Agmina vastabat clavâ, nihil indigus ensis.

Exuvia capiti imposta, tegmenque leonis,

Terribilem attollunt excelso vertice rictum.

Diodorus, lib. i: Ομοίως ἢ τὸ τι ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντῆν τῶν πελαίων πέπειν Φασίαν Ἡρακλεῖ, ἀπὸ τῆς κατ' ἐκείνους ὄντος χρόνος μήπω τ' ὄσλων ἐρημῶν, ὅντι ἀνθρώπων τοῖς μὲν ἔξυλοι ἀμύωσθη ὅντι ἀσπίδοι μὲν, καὶ ἡ δὲ οὐραὶ τῶν θεῶν σκεπασθελοῖς ἔχουσι. id est: Ad eundem modum clavâ & leonis exuvia Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines secum congressos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis utebantur. Sic de Bebrycibus Theocritus, in Dioscuris:

Αὐτὰρ ὑπὲρ νάτοιο ἔειχεν ἄνω ἡωρεῖτο

Ἄκρον δέρμα λέοντος ἀφ' ἡμετέρων ἐκ ποδῶν.

A tergo verò & collo pendebat

Pellis leonis, ab extremis suspensa pedibus.

Sic de Tyrinthiis Græcis, prælium inituris, Stadius Thebaidos lib. iv:

— Qui

— *Quis amenta, nec enses
Triste micant; flavent capiti tergoque leonum
Exuvie, gentilis honos; & pincus armat
Stipes.*

Et eodem libro, de Arcadibus:

Ille Lycaonia rictu caput asperat urſa.

Lib. VII, de Thebanis:

Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum.

De Afris, Claudianus, lib. I de laudibus Stiliconis:

Serpentum gestant patulos pro casside rictus.

10 De Mezentio, Hetruscorum duce, Virgilius, Aeneid. lib. VII:

*Ipsæ pedes, tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum setâ, cum dentibus albis
Indutus capiti.*

Silius, dicto libro postea:

*Nec segnis Teron tanta spe laudis, in ipsos
Adversus consurgit equos; villosaque sulvis
Ingerit objectans trepidantibus ora leonis.
Attoniti terrore novo rictuque minaci
Quadrupes.*

20 Nempe totum os leonis, vel alius cujusvis feræ, vacuum, id est, pellis, quæ caput feræ con-
texerat, capiti hominis imponebatur unâ cum dentibus; ita, uti superior pars rictus sive
hiatus integra primorem frontem ac tempora, inferior fissa aureis atque posteriores ma-
xillas contegeret. reliqua pellis humeros atque tergum velabat. quam inter pugnandum
lævo brachio obvolvebant; quâ figurâ Herculem antiquus exhibet lapis, à Petro Apiano
inter antiquas inscriptiones relatus. Exempla horum tegumentorum reddita sunt ad fi-
nem capitis, figuris II, III, IV, & V. Sed diversarum sæpè ferarum pelles, alia humeros,
alia caput, tegebant. Idem Virgilius, Aeneid. lib. XI, de Orphito:

*Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et male texere lupi, cum dentibus albis.*

30 Alii dehinc caput tantum muniebant. idem poëta, dicto lib. VII, de agresti quâdam
Latinorum legione:

— *Pars spicula gestat
Bina manu: fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti.*

Deinde opus quoque, & artificium hisce pellibus adhibitum. Homerus, Iliad. x, de ga-
leâ, quam Thrasymedes Vlyssi imposuit:

— *Ἀμφὶ δὲ οἱ κωέλω κεφαλῆφι ἔθηκα
Ταυρέϊλω, ἀφ' αὐλὸν π' ἔ' αἰλοφον, ἤτε κατ' αἰτῶξ
Κέκληται.*

40 — *Et ei galeam capiti imposuit
Taurinam, sine cono, & sine cristâ, que catatyx
Vocatur.*

Et mox de aliâ, quâ Meriones Vlyssi caput munivit:

— *Ἀμφὶ δὲ οἱ κωέλω κεφαλῆφι ἔθηκα
Ῥινῆ ποιητῶ· πλεῖστον δ' ἐν ποσσὶν ἰμάσσιν
Ἐν γέπῳ σπερεῖας· ἔκποσθε δὲ λαοὶ καὶ ὀδόντες
Ἀργείοδον· ὅς σε θάμεις ἔχον ἔθηκα ἔθηκα,
Εὐ καὶ ὄπισθε ἰδῶς· μέσση δ' ἐπὶ πῆλ· ὁ δὲ ἔθηκα.*

50 — *Et ei galeam capiti imposuit
Ex pelle factam. multis autem intrinsecus loris
Ligata erat fortiter: extrinsecus autem candidi dentes
Albidensis suis crebri muniebant utrimque
Benè, ac scitè. in medio autem pileus apratus erat.*

κωέλω adpellat poëta, antiquissimo vocabulo, quod aliis etiam auctoribus Græcis usur-
patur, pro galeâ, & galero, & quovis capitis tegmine; quia à principio ἐκ τῆ κωῶς, id est, ex
canis corio fiebat. Silius, lib. V:

Scylla

Scylla super fracti contorqueus pondera remi
 Instabat; sevosque canum pandebat hiatus,
 Nobile Gargani spoliū: quod rege superbus
 Bojorum casō, capiti illacerabile victor
 Aptarat.

Quâ ratione & ipsum *galea* vocabulum Græcum esse volunt *γαλίω*, quod *felem*, seu *catum* significat; quia ex felis quoque capite antiquitus fiebat. Atque hinc confirmatur distinctio illa *Isidori*, *galeam* è corio, *cassidem* è laminâ adfirmantis. Utroque genere usos fuisse Germanos nostros, testem suprâ audivimus Tacitum, his verbis: *Vix uni alserive cassis, aut galea*. At posteaquàm thoraces bello, loricaeque ferreae, & cassides inventae; pelles his su- 10 perinduebantur: sæpèque itidem diversae, ex aliâ ferâ loricae, ex aliâ cassidi. Silius, lib. IV, de Apulorum duce Allio, in exercitu Romano contra Annibalem:

Huic horret thorax Samnitis pellibus ursa,
 Et galea annosi vallatur dentibus apri.

Et lib. V, de consule Romano in galeâ Gallicâ:

— Aequorei tergo flavente juveni
 Cassis erat munita viro.

Polybius, lib. VI, de Romano sui avi milite: Προσπηκνομένηαι ἢ Ἐλιτῶν περικεφαλαίω· πῆ ἢ Ἐλυκίαι, ἢ πῆ τῶν πρῶτων Πηλῆθεντων, σκέπησ ἀμα Ἐσημείω χάρην, ἵνα τοῖς κτ' μέρῳ ἡγεμόσι περικλυνοσοῖες ἰρρωμένως, καὶ μὴ ἀξίδηλοι γίνωντ. id est: Adornantur & vili capitis tegumento. cui lupina 20 interdum, aut aliquid ejusmodi imponitur; simul tutele causâ & indicii: quò, in obeundis fortiter seciusve praeliis, dignosci ab ordinum queant ductoribus. Sed & alias genteis ejusmodi ex corio usas fuisse galeis & thoracibus, auctores docent. Strabo, lib. VII, de Roxolanis: Χερῶντι ἢ ὠμοβοῖνοις κρένται, Ἐθώραξ· id est: Utuntur galeis ac thoracibus de crudis boum coriis. & lib. XI, de Albanis & Iberis, inter Ponticum Caspiumque maria colentibus: Περικερανα ἢ θήρδα ἔχουσι, ὡς ἀπληθίστως τοῖς Ἰβηροι· id est: Galeas ferinas habent, ut Iberi. Ibidem de Amazonibus: Δοραὶ θηρέων ποῖσι περικρανα· hoc est: Ex ferarum pellibus galeas conficiunt. Istiusmodi igitur galeas ex crudis ferarum coriis & Aegyptii initio, unâ cum reliquis mortalibus, non ex suo invento, sed à primis circa Ninum bellatoribus habuerunt. quas illi fortassis postea primi in cassides mutare cœperunt. Diodorus, lib. III: παραδεδόται ἢ τ' Ἄμμουνα 30 αἰνικεῖα κεφαλῶν πτωρωμένων, ὡς ἀσημον ἐχρησῶνται αὐτῶν τὸ κρῶν· καὶ πῆς στρατίας. hoc est: Ammon ille arietis caput effigiatum habuisse traditur, quodd hoc signo galeam in bellis ornatam gestasset. Plutarchus, in libro de Iside, de pugnâ inter Horum, Isidis filium, & Typhonem: Ἐρμῶν δὲ περικερανα βάρκαρον αὐτῆ κρῶν· id est: Mercurium Isidi galeam è bouis factam capiti imposuisse. Diodorus, lib. I, de Osiride: τῶ δ' οὐδ' οἱ σερμῶν σιναραλέουδου δύο λέγουσιν ἡδὲ Ἀνυβίν πῆ Μακεδόνα, ἀμα φέροντας ἀνδρέα· ἀμφοτέρωσ δὲ χρησάουσι τοῖς ἑπισημοῦσιν ὁπλοῖσιν ὡσπερ πινων ζῶων, σὺν αἰνοκίωσιν τῆ περὶ αὐτῶσ ὀπλῶμα· τὸν μὲν δὲ Ἀνυβίν περικερανα κωκῶν, τ' δὲ Μακεδόνα λυκῶσ περικερανα. hoc est: Cum Osiride ajunt duos militatum profectos filios, Anubin & Macedonem, fortitudine prestanteis viros: qui ex feris, ab audaciâ eorum non abluentibus, armaturas maxime 40 in signeis gestarunt. Anubin enim canis, Macedonem lupi effigiem capiti circumdedit. Et eodem libro postea: Ἐν ἑθῶ δὲ ἐναι Φασὶ τοῖς κατ' Αἰγυπῖον δυναστίας περικερανα περὶ τῶ κεφαλῶν λεόντων καὶ πύρων Ἐδρακόντων περὶ σμῶσ, σημεῖα τ' ἀρχῆσ. καὶ πῆ τὸν δένδρα, πῆ δὲ πύρ. ἐπὶ δ' ὅπ καὶ θυμαμάτων βωδῶν ἐχρῶν ἑπὶ τ' κεφαλῆσ σὺν ὀλίγω· καὶ ἀξί τῶτων ἀμα μὲν ἑαυτῶσ εἰς ὠπεπίστω σμῶν, ἀμα δὲ τὰσ ἄλλωσ εἰς κατὰ πηλῆσιν ἀρχῶ, Ἐδρακόντων ἀμα δὲ ἀξί τῶτων. Hoc est: Aegyptiorum enim principis ajunt leonum, taurorum, & draconum effigies, ut regia potestatis insignia, capiti impo- suisse, ut his decorè sese exornarent, simul ut stuporem aliis & superstitionem injicerent. Plutarchus, in dicto libro de Iside, de iisdem Aegyptiis: οἱ δὲ σὺν ὕστρον βασιλεῖσ Φασί, ἐκ περὶ ἑτασ ἐνεκα τ' πλεμίων, ἐν τ' μάχαισ ἑπιφάινουσαι θηρέων χρυσῶσ περὶ σμῶσ, καὶ ἀρχῶσ περικερανα. id est: Alii ajunt posteriores reges, terrorem hostibus incutiendi causâ, in praeliis occurrisse ferarum aureis argenteisque capitibus armatos. Verùm alii postea simplicis illas cassides, è laminâ con- 50 fectas, pellibus non ampliùs munierunt, sed cristis, simul in ornatum sui, simul in terrorem hostium, instruxerunt. unde Virgil. Aeneid. lib. IX:

Galeam Messapi habilem, cristisque decoram.

Et Aeneid. libro VIII:

Terribilem tristis galeam.

Has cristas primùm fuisse ex setis equinis, passim in poematibus suis docet Homerus. ut Iliad. γ, de Paride, Priami filio:

Κερατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμω κωκῶν ὠπλοῖον ἔθηκεν

ἰπωσ-

Ἰππῶν δὲ λόφον ἢ γόμφον καθύπερθεν ἐνδύειν.

Capiti autem forti galeam adfabrè factam imposuit,
Cristatam ex setis equinis. horribile autem crista desuper nutabat.

Theocritus, in Charitibus de Siculis:

Ἰππῶσι δὲ κέρυα σκεπέων ἐΐθροι.

Equinae autem galeam inumbrant juba.

Virgilius, Aeneid. lib. IX, de Turno:

— Injectis sic undique telis

Obruitur. strepit assiduo cava tempora circum

Tinnitu galea; & saxis solida ara fatiscunt;

Discussaque juba capiti.

10

Hinc etiam Aeneid. lib. II, comantem dicit galeam; & lib. III, cristas comantem. Conus vero, cui inferebatur crista, non in posticâ galeæ parte erat, uti nunc mos ubique obtinet; sed ipso in vertice. Homerus, Iliad. ζ, de Hectoris filio, patris galeam contuente:

Ταρβήσεις χαλκῶν τε ἰδὲ λόφον ἰπποχαίτων,

Δρόν ἀπ' ἀκροῦ αἰθῆς κέρυθον ἰδὼντα νοήσεις.

Timens æsq̄e & cristam ex equinis setis factam,

Terribiliter à summâ galeâ nutantem advertens.

Interdum plures uni galeæ coni, pluresque in iis cristæ. Idem, Iliad. λ.

20

Κρατὶ δ' ἰππῶ ἀμφίφαλον κωκίον ἔπει, τετραφάληρον,

Ἰππῶν.

Capiti autem circum conos habentem galeam imposuit quatuor,

Cristatam ex setis equinis.

Et poeta Latinus, Aeneid. V II, de Turni galeâ:

Cui triplici crinita juba galea alta.

Originem harum cristarum disco ex Herodoto; qui, lib. V II, ita scribit de orientalibus Aethiopicis: οὐτοι ἢ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας Αἰθίοπες περιεβόητα ἰππων εἶχον ἐπὶ τῆσι κεφαλῆσι. Ἐάντι μὲν λόφῳ ἢ λοφῆ κατὰ τὴν πρὸς τὸ δεξιὸν ἰππων ὄρθρῳ πεπηγῶτα εἶχον. hoc est: Aethiopes, qui ex Asia erant, pelles frontium equinarum, cum auribus atque juba, in capitibus habebant: ut ipsa juba pro cristis

30

essent, & hirta aures equinae rigerent. Pro juba equinis postea pennæ impostæ sunt avium, apud omnes pariter gentes. Herodotus ibidem: Λύκιοι περὶ τῆσι κεφαλῆσι πύλας εἶχον περὶ οἱ περιεβόητα μύθους. id est; Lycii in capite pilea gerebant pennis coronata. Sed in his rubrum maximè spectasse colorem antiquitatem observo: nescio quàm ob rationem, nisi quòd is colos sanguini genuinus. Virgilius, Aeneid. lib. XI, de Turno:

— Maculis quem Thracius albis

Portat equus, cristâque tegit galea aurea rubrà.

Eodem libro infra, de eodem:

— Ipsum illum clypeum, cristasque rubentis

Excipiam forri.

40

Polybius, lib. VI, de militibus Romanis: Ἐπὶ δὲ πᾶσι τὰ πρὸς πρὸς πρὸς μὲν ἠερλίνῳ τε φανῶν ἢ ἠερλοῖς Φωνικῶσι ἢ μίλασι, ὄρθρῳ τριῶν, ὡς πηχθαίσι τὸ μέγεθος, ἂν πρὸς τῆσιν κτ' κέρυθῶν ἀμα τοῖς ἀλλοῖσι ὄρθρῳ, ὁ μὲν ἀνὴρ φαίνεται διπλάσιον ἢ ἑαυτῶν κτ' πὲρ μίλας, ἢ δὲ ὄψις καλὴ καὶ καταπληκτικὴ τοῖς ἐσθλοῖσι. Hoc est: Accedit ad hæc omnia, quòd in galeâ sero pennaceo insuper ornantur; pennis tribus puniceis, aut nigris, usque rectis, longitudine ferè cubitalibus. qua ubi ceteris armis ad summum verticem accesserunt, vir quidem duplo, quàm sit, major adparet; species autem existit pulchra, & hosti formidabilis. De Hispanicâ gente Celtiberis, supra ex Diodoro intelleximus, gestasse eos κέρυθῳ χαλκῶ, Φωνικῶσι ἠερκιδῶν λόφοις. id est, galeas areas, puniceis exornatas cristis. Sic Silius, lib. II, galeam describens, quam Hispaniæ populi dono Annibali dederunt inter alia arma:

— Galeamque coruscis

Subnixam cristis; vibrant cui vertice coni

Albentes niveæ tremulo nutamine pennæ.

50

Germanos quoque postea adhibuisse, ostendit Plutarchus, in dicto Mario, Cimbris ἠερρωτῶς λόφῳ, tribuens, id est, pennatas cristas. Alii, priscorum memores tegumentorum, quæ erant ferarum ora rictusque ac dentes; horum quoque formis, adfabrè effigiatis, galeas exornarunt; adpositis nihilominus cristis: quod ex Cimbrorum maximè atque Gallorum patet exemplis, supra allatis. Non proprium hoc fuisse Celtarum, sed aliis etiam gentibus commune; testantur passim auctores. Herodotus, prædicto lib. V II, de Thracibus Asiaticis: Ἐπὶ δὲ τῆσι κεφαλῆσι κέρυθῳ χαλκῶ εἶχον πρὸς ἢ τοῖσι κέρυθῳ, ὡπὸ τε καὶ κέρυθῳ πρὸς κέρυθῳ χαλκῶ.

Bb

hoc

hoc est: *In capite areas gerebant cassides: & super eas bovis aureis & cornua ex are facta; impositis etiam cristis.* Virgilius, Aeneid. VII, de Turno:

*Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimeram
Suffinet, Aetnaeos efflantem faucibus igneis.*

Sed hæc galearum, simulque scutorum, de quibus proximè dicitur, varia ornamenta, jam inde ab antiquissimis temporibus fuere insignia, quibus primùm reges, vel principes à populo, ut ex Aegyptiorum liquet exemplo, dein etiam nobiles familiae à plebe distinguebantur. qui mos, licet aliis quoque gentibus fuerit communis; tamen apud Celtas, maximèque Germanos, tam severè religioseque perpetuò ad hæc nostra usque tempora observatus est; uti etiam nunc in Germaniâ nostrâ, si quis plebejus, vel opidanus, nobilitatis infigne usurpare conetur; cuius nobili homini id, quocumque in loco pictum sicutumve conspiciat, deturbare, ac confringere, pedibusque conculcare impunè liceat.

Hactenus de armis defensivis, quibus corpora tegebantur. nunc de iis dicendum, quæ manibus in prælio gestabantur. In his *scutum* ac *gladius* corpori adpendebantur; *tela* manu gerebantur. Primum igitur de *Scuto* agam; quia in hoc altera erat pars insignium nobilitatis.

Virgilius, Aeneid. libro VIII, de Gallis, qui Romam quondam ceperunt: — *Scutis protecti corpora longis.* Strabo, lib. IV, de universis Gallis: *ὁ πλισμὸς ἢ σὺμμετρὸς τῆς τῶ σωμαίων μεγέθεσι, θυρεὸς μακρὸς* id est: *Armatura eis pro ratione corporum; scutum longum.* Et Tacitus, anal. lib. II, de Germanis Transrhenanis: *Immensa barbarorum scuta.* De utraq; verò gente Diodorus, lib. V: *Ὀπλοῖς ἢ χροῶνται, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσιν* hoc est: *Armis utuntur, scutis quidem ad staturam hominis porrectis.* Immensa equidem erant in longitudinem; at in latitudinem non item. Herodianus, lib. III, de Britannis: *Εἰσὶ ἢ μακροτάτοι τινεσὶ Φοινικῶσιν, ἀσπίδα μόνω στενὴν περιβεβλημένοι καὶ δόρυ* id est: *Sunt autem bellicosissimi & avidissimi cædis; tantum scuto angusto, & hastâ armati.* Polybius, lib. II, de Gallis Italicis: *οὐ γὰρ δυναμὸν ἔχειν ἑαυτοὺς θυρεῖ τ' ἀνδρῶν περιεπίπναι, ὅσα γυμναῖα ἐμείζω τὰ σώματα, πρὸς τὴν συνίθαι μᾶλλον τὰ βέλγη πίπναι ἔσθον.* hoc est: *Quia enim scutum Gallicum protegere virum non potest, quo majora erant horum corpora, & quidem nuda, eo minùs jacula cadebant irrita.* Et in eandem mentem Livius, lib. XLVIII, de Gallis Asiaticis: *Scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parùm lata, & ea ipsa plana, malè tegebant Gallos.* Verùm de hac latitudinis exiguitate mirari ego satis nequeo. nam si altitudinem scuta ad hominis, quod disertè testatur Diodorus, habuere staturam; certè latitudo minor esse haud debuit, quàm quæ corpus transversum tegeret. A Polybio sanè mutuatus hæc sua, ut multa alia, Livius: quæque ille de Gallis in Italiâ dixit, hic Gallis Asiaticis adplicavit. igitur quidquid de unius Polybii auctoritate fideque hac in re fiat; pro Diodoro sanè atque pro Tacito faciunt alii auctores. Agathias, lib. II, de Francorum acie loquens: *Ἦν δὲ αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς ἀσπίδος ὡς τοῦ κωνίου, οἷοι ἐμβολὸν δειλῶτα γὰρ εἶναι. καὶ τὸ μὲν ἐμπροσθίων ὀπίσθον ἐστὶν ἔλκη, τραχὺν τὸ μὲν καὶ πεπυκνωμένων τῶ πάντοθεν τῆς ἀσπίδος περιεπίπναι.* hoc est: *Erat autem eis forma aciei instar cunei, Δ littera figuram præ se ferens, anteriore quidem sui parte in acutum desinens. pressa enim erat, ac densa, scutis undiquaque inter se confertis munita.* Quòd si igitur scuta corporis latitudinem non implessent, conferti inter sese ita, uti acies tuta fuisset, haudquaquam potuissent. Sed mox iterum Agathias: *Ἀπὸ τραχηλῶν γὰρ σφῆς αὐτῶν ἐτύγγαυον, ὅπως αὐτῶν τῶν μὲν πλεμῶν ἀντιπρόσωποι εἴεν, καὶ ἐκ τῶ ἀσπίδος ἀγώνιστον τῆς ἀσπίδος περιβεβλημένοι.* id est: *Aversi enim inter se stabant, uti hostibus adversi essent, & ex tuto confugerent, scutis protecti.* Sic Cæsar, belli Gall. comment. I, de Ariovisti, Marcomannorum regis, acie: *Germani celeriter, ex consuetudine suâ, phalange factâ, impetus gladiatorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalange insilirent, & scuta manibus revellerent, & desuper vulnerarent.* Cæsarem sequutus Orosius, libro VI, cap. VII, ita refert eandem pugnam: *Sed postquam aliqui Romanorum militum, agilitate audaciâque insignes, supra obductam salière testudinem, scutisque singillatim, velut squammis, revulsis, desuper nudos deprehensorum detectorumque humeros perfoderunt, in fugam versi sunt.* Aliter sanè de eadem pugna Dio, libro XXXVIII: *Συμφερόμενοι οὐ κατὰ πρῶτον, καὶ ἀπὸ τῆς ἀσπίδος ἀπαιεῖσθαι σφῶν περιβεβλημένοι, καὶ ὄρθοι ἰσχυροὶ, ἀπὸ σφῶν μὲν ἰσχυροὶ τὴν συγκλίσεως, δυσκίνητοι δὲ ὑπὸ τῆς πυκνότητος ἐγγυροῖσι. καὶ ἐπὶ ἐδρῶν ἔσθον, ἐπὶ ἐπυροῖσι. οἱ οὐ γὰρ αὐτοῖς, ἐπεὶ μὴ τε σκῆνοι ἀντιπρῶτον σφῶν, ἢ καὶ ἐφῶρον, ἀλλ' ἐν ταύτῳ μόνον, ὡς περ ἐν πύργοις εἰσηλθόντων, καὶ αὐτοῖς τὰ τε δοράτια κατὰ πρῶτον ὄρθοι, αὐτῶν μηδεμίαν χεῖρα ἔχοντων, ἀπὸ τῆς ἀσπίδος ἀπαιεῖσθαι, καὶ τοῖς ἐφῶρον οὐκ ἐδύναστον εἶναι συζῆσαι μάχης, ἐπεὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν (ἢ περ καὶ μόνον ἀλωτοῖς, οἷα πρὸ γυμναῖας αὐτῶν μαχόμενοι ἦσαν) ἐφικνέσθαι, τῶν τε ἀσπίδος ἀπαιεῖσθαι, καὶ περιεπίπναι σφῶν, οἱ μὲν ἐξ ὀπίσθου, οἱ δὲ καὶ ἐγγυροῖσι, ἀνείλοισι πρόσωπον ἴνα καὶ ἐκπῶν αὐτῶν.*

πάλι τῆς πολλοῦ μὲν ὄντος, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἑπιπέδου ὄντος, ἐπιπέδου μὲν ἢ ἑστῆς, πρὸς τὸν αἰθῆρα, ἀπὸ τῆς ἑστῆς.

Ἐπὶ δὲ τῆς πυκνότητος ἢ τῆς σπαρτικῆς ἢ τῆς ἀνείχοντος. Hoc est: Itaque trecenti quique agmine facti, aliquando plures, aliquando pauciores, scutis undequaque sese sepientes, erectique stantes, neque invadi, quod erant conferti atque conclusi, neque disturbari ob densitatem poterant. idcirco neque agebant quidquam, neque patiebantur. Romani, ut eos neque ad pugnandum prodire, neque terga obvertere viderunt, sed stipatos uno loco, turris instar, consistere, quum primo congressu pila ipsi, quorum usus tunc nullus esse poterat, abjecissent: neque gladiis etiam comminus pugnare, capitaeque hostium (qua sola vulneribus exposita erant, quia nudis pugnabant) impetere possent; projectis scutis partim cum cursu barbaris irruerunt, partim eos ex propinquo aggressi sunt, magnamque eadem eorum ediderunt. Itaque eorum multi mox ceciderunt, quod omnes uni cedi essent expositi: complures, antequam caderent, mortui sunt; qui propter densitatem agminis conglomerati, etiam confossi recto corpore exstabant. Hæc certè non satis benè phalangem illam Cæsaris, testudinemque Orolii, exprimunt; quum haud obscurè tradat Dio, non supernè capita, sed peccora hostibus adversa scutis munivisse Marcomannos: quod idem de Francis testatur Agathias; & quàm clarissimè de Gallis, seu potius de Cisrhenanis Germanis Batavis ac Treveris, à Cæsare in Syriam ad M. Crassum cum filio P. Crasso missis, Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: ἰδόντες ἢ σὶνα βασιλεὺς πολλοῖσι, ἐχώρων ἐπ' αὐτῶν ἢ σὶν' ἢ μὲν ἰπποὺς ἐν μέσῳ κατέστησαν· ἐξῶθεν δὲ τοῖς θυρεοῖς συγκλείσαντες, ὥσπερ ῥῶον ἀμύνοντες σὶν' βαρβαροῦς. id est: Conspicati in propinquo cliivum sabulosum, eò contenderunt, religatisque in medio equis, foris se scutis concludebant: atque ita facilius se protectos adversus barbaros fore rebantur. Sic & ipse Livius, lib. x, de Gallis in Italiâ: Quum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec faciliis pede collato videretur pugna; jussu legatorum collecta hinc pila, qua strata inter duas acies jacebant, atque in testudinem hostium coniecta, quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus; ita, ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent. Nempe pilis, ut gravioribus telis, scuta proturbabantur, verutis nudata corpora petebantur. His tot tantisque auctoribus, adde inquit, si libet, Nicetam Choniatem; qui, in vitâ Manuelis Comneni lib. 1, ita loquitur de Alemannorum Francorumque acie, in Asiâ contra Turcas exstructâ: ἐχώρων ὁμοῖα προσηδὸν πρὸς ἀλλήλους, ἢ πυκνῶσαντες ἑαυτοὺς. id est: Procedebant simul, turris in modum compositi confertique. Prosephdōn hic dicit, quod Dio ὡς περὶ ἐν πύργῳ, quia τὰς θυρεὺς, sive τὰς ἀσπίδας ἀπεσβαλλόντων, & inter se conferebant. Liquet igitur ex his satis apertè, Marcomannos, phalangem illam sive testudinem construenteis, non tantum super capita (quod tamen nullus reliquorum auctorum narrat) extulisse scuta, sed etiam extrinsecus ante se constituisse. quæ Romani milites, cursu insultantes, proturbarunt pedibus, moxque manibus revulserunt. Certè, cum multa alia in commentariis, tum hoc omnium maximè à Cæsare negligenter adnotatum. quidpe quis credat, ipse in prælio contra Ariovistum quum steterit, ignorasse, seu non advertisse eum, aut oblitum fuisse, cujusmodi testudinibus se defenderint Germani? Quin jam ante hoc prælium ex superiori Romanarum rerum historiâ Gallorum in Italiâ consimileis testudines cognovisse poterat. & post id prælium haud dubiè in ipsâ Galliâ iisdem usi fuerunt. Galli. Verum de his non hujus loci est pluribus disputare. Ceterum ex supra allatis cum ipsius Livii, tum aliorum testimoniiis satis clarè patet, scuta illa Celtica oblonga corporis latitudinem omnem impleffe. nam alioquin conglobatas multitudines ita concludere atque protegere nequissent, ne quid ab hostibus paterentur. neque verò aliter turri comparari sic facta conglobatio potuisset. Exempla horum scutorum expressa sunt figuris IV, V, & VI. Porro ex quâ materiâ Germanorum confecta fuerint scuta, indicat auctor noster, annal. lib. 11. Non lorica, inquit, Germano, non galeam: ne scuta quidem ferro nervove firmata, sed viminum textus, vel tenuis & fucatas colore tabulas. Ergo neque interior eorum pars concava, neque exterior convexa; sed omnia fuere plana. quod disertissimis testatur verbis Livius, jam antè citatis. Scuta, inquit, longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana, male tegebant Gallos. Scuta verò è viminibus, aut tabulâ tenui, non nisi levia esse potuerunt. id quod Diodorus quoque, libro supra dicto, adfirmat his verbis: ὁ ἀλίζοντι δὲ ἕνεος τὸ κελυθῆρων Γαλατικῆς θυρεοῖς καὶ φοιῶν id est: Celtiberorum quidam levisbus Gallorum armantur scutis. Duobus dictis generibus tertium addit Val. Flaccus, in Bastarnis Germanis, Pontum quondam & ostia Istri accolentibus. verba ejus, Ἀργοναυλικῶν lib. VI, hæc sunt:

Quos, duce Teutagone, crudi mora corticis armat.

Antiquissimum certè hoc scutorum genus, ab ipsâ quasi naturâ, sine artificio aut opere humano, suppeditatum. Alias quoque initio gentes eo usas, colligitur ex Græcorum exemplo. de his Statius, Thebeid. lib. VII:

*Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum:
Arborci dant scuta sinus.*

Posteà viminum textus inventi sunt, quibus omneis pariter orbis terrarum genteis usas re-
perio. Formam apud Germanos omnibus eamdem fuisse censeo; id est, oblongam ad ho-
minis staturam, angustam, planam, & quadram. hæc quidpe forma tabulis, quas nominat
noster, quàm maximè convenit. cuneata scuta inferiore parte non fuisse, inde conijcere
datur, quod gestatores suos ita turris in modum incluserunt, uti nullâ corporis parte lædi
ab hostibus potuerint. Cortices tamen non fuere plani, sed sinuati: ut natura arboribus
circumdederat. Utrorumque exemplar refert figura 1. Ceterò fuit alia scutorum in Ger-
maniâ forma apud genteis Vistulæ ostiis & sinui Codâno proximas: de quibus ita noster, in
eodem libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur. protinus deinde ab oceano Rugii,*
& Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obse-
quium. Hinc illud est Sidonii Apollinaris, lib. iv, epist. xx, de Segismēris, apud Gothones
sive Gothos regii juvenis comitatu: *Scutis levam partem adumbrantibus. quorum in orbibus*
nivea fulva in umbonibus. Quas, annal. ii, *fucatas colore tabulas* adpellat noster, eas in libro
de Germaniâ sic cum Sidonio describit: *Nulla cultus jactatio: scuta tantum lectissimis coloribus*
distingunt. Diodorus, dicto libro v: *ὁ πλοῖς ἡ χροῖα, ἡρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσι, περικλιμένοις*
ἰδιοσέπαις. πῆρες ἢ ζῶων χαλκῶν ἐξοχὰς ἔχουσιν, ἢ μόνον περὶ χροῖον, ἀλλὰ ἢ περὶ ἀσφάλθου ὁ
διδημιερμηένους. hoc est: *Arma illis sunt, scuta ad staturam hominis adpicta, & insigni proprio*
variegata. quidam verò aneas animalium imagines, tam ad defensionem quàm ad ornatum adfa-
brè factas præferunt. De imaginibus equidem hujusmodi æneis, aut ferreis, omnino in Ger-
manis negat Tacitus; *ne scuta quidem eorum ferro firmata, coloribus tantum lectissimis distincta*
fuisse adfēverans. illud igitur Gallorum proprium. De Cimbrorum, Germanicæ gentis,
equitibus ita in Mario Plutarchus: *Θυροῖς δὲ ἤσαν λευκοῖς τιλοῦρες.* id est; *Scutis fulgebant can-*
didis. Et de Gothonum rotundis scutis Sidonius, loco prædicto: *Quorum in orbibus nivea,*
fulva in umbonibus. Animalia tamen etiam nonnumquàm fuisse adpicta, testatur Quincti-
lianus, lib. vi cap. ii: *Imago galli, in scuto Mariano Cimbrico picta. Taberna autem erant circa fo-*
rum: ac scutum illud signi gratiâ positum. Hoc scutum refert imago iv. Sic tamen hac de re ego
judico: Nobiles homines apud præscos Celtas lectissimis tantum coloribus sua singuli di-
stinxerunt scuta. unde etiamnum ea omnium antiquissima ac maximè genuina nobilitatis
ducuntur apud Germanos insignia, quæ omnium simplicissima, certis dumtaxat spatiis ac
coloribus distincta: in quibus vulgarissima suntilla, quæ Græci *πλινθία* & *ράβδος*, Latini *la-*
terculos & *virgas* adpellantur; ut supra, cap. xvi, in sagis Celtrarum expositi. patrius nunc ser-
mo vocat has *striche*, id est, *lineas*, sive *balken*, id est, *trabeis*, illos verò *rauten*, vel *wecken*, id
est, *rhombos*. At universis civitatibus, sive nationibus, augustiora fuere insignia, ἢ ζῶων, ut
inquit Diodorus, puta equi, tauri, ursi, lupi, cervi, & aliorum, quæ Germania fert, anima-
lium imagines referentia. Hæc autem nulli, nisi principes civitatum, & duces exercituum,
in scutis gerebant, tabulis illis planis, & lectissimis coloribus, id est, familiæ, ex quâ princeps
vel dux ortus erat, insignibus jam antea distinctis adfixa. Posterioribus autem sæculis hæc
privorum quoque nobilium scutis adreperunt, ipsorum principum indulgentiâ, qui suis uti
insignibus, coloribus tantum mutatis, huic vel illi nobili permisissent: ita tamen, uti haud in-
tegrum aliquod animal, sed dimidiata dumtaxat ejus pars anterior, vel etiam caput, aut pes
solummodo effigiaretur: quò sua principibus maneret dignitas atq; reverentia, ab inferiori
ordine discreta. Mox & integrorum animalium imagines nobilibus concessæ sunt. Tandem
sæculo hoc postremo, uti ipsa veneranda illa antiquæ veræque nobilitatis dignitas & sa-
crum amplissimi ordinis nomen fœdè profanantur, dum ipsi homines nobiles ordine suo
indigna perpetrant, & plebeji vulgò sine ullis honestioribus meritis, nedum virtute belli-
câ, solius Plutonis gratiâ & conciliatu, nobilitatis titulum, qui solis olim dabatur fortibus,
etiam indignissimi consequuntur: sic etiam principum augusta illa sacratissimaque insignia
nimis latè vulgantur; adeo, uti, qui nunc in nobilitatis ordinem novi adsciscuntur, unum
aliquod animal adscriptum habuisse haud contenti, duos sæpè leones, vel duas aquilas, re-
gias feras aveisque, nonnumquàm plureis tam facillè impetrent, quàm vanè stolidèque
poscant. quorum tamen fatuitatem meritò obumbrare dicantur eorum ineptiæ, pluri-
mum ridendæ, qui, veræ nobilitatis ejusque insignium antiquitatem ignorantes, integros
campos atque silvas, & feras, & castella, & homines, veluti veterum illorum Græcorum
Latinorumque heroum clypeos imitantes, uni eidemque scuto, multitudine rerum ac
varietate miserè laboraturo, impingunt. Sed ubique nunc divina ac veneranda antiqui-
tas, virtutisque justa æstimatio jacet. Ceterum pugnanteis præscos Celtas manu scutum
susti-

sustinuisse, docet Livius, lib. vii, his verbis: *Gallus, velut moles, superne imminens, projecto laevo scuto in advenientis arma hostis, vanum casum cum ingenti sonitu ense deiecit.* Extra pugnam, vel domi in pace, à laevo suspendisse humero, ostendit Agathias, lib. ii, in Francis: *Ἀσπίς τῆ λαεῖα ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ* id est; *Scutum lateri laevo adpendet.* Tam equites, quàm pedites, unâ atque eâdem usos scuti formâ ac magnitudine, patet ex his Taciti verbis: *Eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites & missilia spargunt.* ubi nulla inter equitum peditumque scuta distinctio: nec usquam alibi. Atque scutum priscum Germanorum sic se habuit.

Nunc de GLADIO. Auctor noster, in libro de Germanis: *Rari gladiis utuntur.* & annal.

10 *II: Nec immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila, & gladios, & herentia corpori tegmina.* ubi satis apertè idem indicat, quod in libro de Germaniâ; Germanos raros gladiis uti: & nudos pugnare, sine armis corpus tegentibus. Sed, quosdam tamen habuisse gladios, concedit: haud dubiè locupletiores, nobiliores, ac principes. Diodorus, dicto libro v, de Gallis atque Germanis: *Ἀντὶ δὲ τῆς ἰσχυρῆς ἀσπίδος ἔχουσι μακροῦς, σιδηραῖς ἢ χαλκῆς ἀλύσειν ἐξηρηματίας, ὡς τὸ δεξιὰν λαβὴν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ.* id est: *Pro gladiis spatulas gerunt praelongas, ex catenis ferreis aut aeneis ad dextrum*

latius dependenteis. Et paullo post: *τὸ ξίφος τὸ πρὸ ἐπιπέδου αὐτῶν εἰσὶν ἐλάττω:* hoc est; *Gladii non minores sunt ceterorum fauniis.* Plutarchus, in Mario, de Cimbris: *Μεγάλαις ἐξερῶντο καὶ βαρβαίαις μαχαίραις:* id est; *Gladiis utebantur permagnis atque ponderosis.* Strabo, lib. iv, de Gallis: *Ὁ ἀσπίσιμος δὲ σύμμετρος τοῖς τὸ σωματικῶν μεγέθεσι μάχαιρα μακρὰ, παρερηματικὴ ὡς τὸ δε-*

20 *ξιὰν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ, καὶ ἰσχυρῆς μακροῦς.* id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus; & scutum item longum.* Diodorus, eodem libro paullo post, de Celtiberis: *Ξίφος δὲ ἀμφοτέρωθεν, καὶ σιδηρῶν ἀσπίδων κεχαλκωμένα φοροῦσιν.* hoc est: *Gladios gestant ancipiteis, è ferro exquisito fabricatos.* Isidorus, lib. xviii, cap. vi, in frameâ equidem vehementer, quod infra patebit, errans, spatham rectè sic describit: *Framea, gladius ex utràque*

parte acutus; quam vulgò spatham vocant. & postea: *Spatham Latine autumant dictam eo, quòd spatiosa sit, id est, lata & ampla.* Ego Celticum id potiùs vocabulum esse crediderim, quemad-

modum & lancea, & sparus, & gesum, & cateja; de quibus infra dicetur. Hodieque instrumentum ferreum, anceps & latum, quo horti fodiuntur, patriâ nobis lingvâ vocatur *spate*, & *spade.* Vegetius, lib. ii, cap. xv, de Romanis militibus, qui ejus ævo multa adsumferant è di-

30 *sciplinâ militari Gallorum Germanorumque: Habebant, inquit, cassides, cataphractas ocreas, scuta, gladios majores, quos spatulas vocant: & alios minores, quos semispatulas nominant.* Polybius, lib. iii: *Τῶν δὲ ἰβηρῶν καὶ κελτικῶν ὁ μὲν ἰσχυρῆς ἐστὶν ἀσπίς ὡς τὸ ἀσπίσιμος. τὰ δὲ ξίφη τῶν ἰβηρῶν εἴχον ἀμφοτέρωθεν. ἡ δὲ γαλατικὴ μάχαιρα μίαν εἴχον ἄσπίδα, τῶν δὲ κελτικῶν κατὰ αὐτῶν τῶν ἐξ ἰσπανίας.* hoc est: *Hispanorum atque Gallorum scuta ejusdem formæ erant; dissimiles gladii. nam Hispanorum non minùs ad punctum feriendum hostem*

valebant mucrone, quàm ad casum petendum: Gallorum gladii ad casum dumtaxat feriendum utiles, quàm ad rem opus intervallo. Et in eadem ferè verba Livius, lib. xxxii: *Gallis Hispanisque scuta*

ejusdem formæ ferè erant: *disparēs ac dissimiles gladii: Gallis praelongi, ac sine mucronibus; Hispano punctum magis, quàm casum, assueti petere hostem, brevitate habiles, & cum mucronibus.* Iterum

40 *Polybius, lib. ii: Σιωδραμόνητες εἰς τὰς χεῖρας ἔχον ἄσπίδα κελτικῆς ἐπιπέδου ὡς τὸ ἀσπίσιμος, ἀφελόμενοι τῶν δὲ ἀσπίδων αὐτῶν μάχην, ὅπρι ἰδὼν ἐστὶν γαλατικῆς χειρὸς, ἀπὸ τῆς μηδαιμῆς κέντημα τὸ ξίφος ἔχον.* hoc est: *Romani, ad comminus pugnandum irruentes, adversariis usum armorum adimunt; facultate ablata gladios ad casum feriendum attollendi: qui proprius est Gallorum modus; quòd mucrone gladius eorum omnino careat.* Apud Diodorum igitur etiam *spathe* Gallorum Germanorum-

que sine mucronibus intelligendæ sunt. Ramus, in libro de moribus veterum Gallorum, quòd tam ad pungendum quàm ad cædendum idoneas ex Diodoro contra Polybium ac Livium interpretatur, nescio quo id argumento probare queat. Diodori verba disertissima hæc sunt: *τὰ πυνία πρὸς ἀκμῆς ἔχον τὸ ξίφος μείζων* id est; *Sauniorum mucro major est, quàm gladio-*

50 *rum.* scilicet, quia gladii sine mucronibus: fauniis verò mucrones acutissimi; quemadmodum & hastis, sive frameis, de quibus infra dicetur. *Spathæ* igitur istæ Germanorum Gallorumque fuere gladii ingentes, praelongi, ancipites, mucrone carentes; quales ex antiquo illo more etiam nunc Svitzeros gerere videmus, capulo ambabus manibus apto. Tacitus, historiar. lib. i, de Roxolanis, Sarmaticâ gente: *Neque conti, neque gladii, quos praelongos utrà-*

que manu regunt, usui. Quomodò iis in pugnâ usi sint, ostendit Plutarchus in Camillo, ita de Gallis loquens: *τὰς μαχαίρας βαρβαρικῶς, καὶ σὺν ἰδιωτικῆν τέχνην κατὰ φέροντες, ὡς μὲν μάχιστοι & κεφαλὰς διέκοπτον.* id est: *Gladiis barbarico more & sine ullâ arte ferientes, humeros maximè & capita detruncabant.* quod de iisdem Gallis Polyænus quoque testatur, stratagem. lib. viii, De Turcis, ab Alemannis ac Francis in Asiâ caesis, ita tradit Nicetas Choniates,

in vitâ Manuelis Comneni: οἱ μὲν γὰρ δόρασι δηλωάνοισι, οἱ δὲ τοῖς τ' ἑξίφωσιν Πημῆκειον ἀπεχώρασθαι διχῆ διακρίματα. id est: *Alii namque hastis confodiebantur; alii praelongis gladiis mediis dissecabantur.* Mirum fanè lacertorum robur; quum interim gladii ipsi parum validi, aut firmi. Polybius, lib. II, de Gallis: Αἱ τὴν μάχαιραν τῆς κατὰ δουλοῦς μίαν ἔχουσι ἰδρὸν πρῶτον κατὰ φορεῖαν κειμένην. ὅτι δὲ πρῶτος ἐξέως δόρατος ἐστὶν, καμπίδιον καὶ μήκῃ, καὶ μήκῃ πλάτῃ, ὅτι πρῶτον, ὡς π, αὐτὸ μὴ δὴ ἴσ' ἀναστροφῆν τοῖς χερσίν, εἰς αὐτὴν πρῶτον γὰρ ἀποδύναται τῷ ποδῷ, πλείως ἀπὸ αὐτοῦ εἶναι τὴν δουλοῦς πηγῶν αὐτῶν. Hoc est: *Gladii item eorum ita fabricati, uti ad cecidendum primum dumtaxat ictum habeant: a quo statim & in longitudine & in latitudine, instar strigilum, incurvantur; usque adeo, uti, nisi tempus militi detur, quo gladium terre innixum pedem corrigat, prorsus inefficax secundus eorum sit ictus.* Et Plutarchus item de Gallis, in Ca- 10 millo: τέλει δὲ τ' καμπίδιον ὅσον ὁπλίτας ἐπίροισι, οἱ μὲν, ἀνατινάρμοιοι τὰς μάχαιρας, σπυδαίον ἐσθλόν· οἱ δὲ τοῖς ὑποῖσι ἀπατάλλοι, καὶ σπυδαίον μέρη τ' ἀπὸ γαῖας Πημῆκειον, ἀνέστροφον τ' ἐκείνου σίδηρον μαλακὸν ὄντα, ἐλεπίως ἐληλαίον, ὡς τε καμπίδιον τὸν χεῖρ καὶ διπλοῦν τὰς μάχαιρας. id est: *Tandem, Camillo armatos milites in hostes ducente, hi subrectis gladiis concurrunt: illi vero cum pilis occurrentes, & parteis pilorum ferro munitas ictibus subjicientes, retulerunt eorum ferrum, quod erat molle, & in tenuis laminas productum: ita, uti statim curvarentur, duplicarenturque gladii.* Pollux tamen, lib. II, cap. x, sect. XIII, inter laudatissima arma refert μάχαιραν Κελτικῶν. Gladii igitur Celtarum materiâ atque formâ traduntur talibus. Corpori quo modo fuerint aptati, nunc discipiendum est. Primum, vaginâ tectos fuisse scoteâ, haud dubitandum. nam & cultellos, quibus cibus in mensis secabatur, vaginâ tali fuisse tectos, supra, 20 cap. XVII, ex Athenæo intelleximus. Porro Diodorus, ut antè relatum, σπάθης, inquit, ἔχουσι μακροῦς, σπυδαίους ἢ χαλκοῦς ἀλύσιον ἐξηρημάρας, ὅτι τὴν δεξιὰν λαγόναν ἀπὸ τῆς ἀριστερῆς. id est: *Spathas habent praelongas, ex catenis ferreas, vel aeneas, ad dextrum latus dependenteis.* Id ego miror, quum tantæ fuerint longitudinis istæ spathæ, quomodò à dextro latere evaginare eas dextrâ manu potuerint. sinistra quidpe (ne quid de eâ suspiceris) prologo, ut supra ostensum, scuto occupata atque impedita fuit. Consentit tamen cum Diodoro Strabo, libro IV, de Gallis sic scribens: Ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τ' σωματίων μεγέθει· μάχαιρα μακροῦς, πηρησθημένη τὸ δεξιὸν πλάγιον, ἐξ ἑνὸς μακροῦς. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum; gladius longus, ad dextrum dependens latus; & scutum item longum.* Romanos quoque milites à dextrâ gestasse gladios, testis est locupletissimus Polybius, lib. VI, his verbis: Ἀμὰ δὲ τῶν ἰσχυρῶν μάχαιρα. πρῶτον δὲ πρὸ τῆς δεξιῆς φέρει μῆρον. καλεῖται δὲ αὐτὴν ἰβηρικῶν. ἔχει δὲ αὐτὴ κέντημα διὰ φοροῦ, ἐκαστὸν ἐξ ἀμφοῖν τῶν μερῶν βίαιον, διὰ τὸ ὅτι βελίσσον αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι. id est: *Præterea cum scuto est gladius: quem ad dextrum femur gestat miles. Hispaniensem vocant, estque ad punctum ledendum excellens; & ad caesim ex utraq; parte ferendum vehemens. constat enim laminâ validâ, ac firmâ.* Hinc Horatius, epodôn odâ VII:

Quo, quò scelesti ruitis? aut cur dexteris

Aptantur enses conditi?

Quia igitur gladium Romani habuere ab Hispanis, Hispanos quoque à dextris eum gestasse maximè fit credibile. Eosdem verò etiam μακροῦς ἑξίφην gestasse, auctor est Appianus in Annibalicis, Celtiberis ea adscribens. Agathias, lib. II, Francorum armaturam descri- 40 bens, ζιφῶν, inquit, τῶν μακροῦς, ἐκαστὸν τῆς λαγῆς πλάγιον πηρησθημένη: hoc est: *Gladius femori, & scutum sinistro lateri adpendet.* quorum verborum sensus planè dubius atque anceps. nam, quia in scuto demum lævum nominat latus, de femore ambigi possit, utrum intelligat. Verùm, sana hujus loci integraque si existimanda sit scriptio; lævum itidem intellexisse femur Agathiam judico. proinde etiam haud ineptè quidam interpretes dicta verba Græca sic verterunt Latine: *Gladius è femore lævo, è latere scutum dependet.* Quam sententiam Sidonii quoque Apollinaris confirmat testimonium, in carm. II, de Gothico cultu loquentis in hæc verba:

— Bullis hostilibus asper

Applicat à lævo surgentem balteus enses.

Prætereaque in antiquis imaginibus, quæ veterum feruntur esse Picorum, Britannæ septentrionalia quondam incolentium, ex lævo latere pendere gladii praelongi conspiciuntur. Ex quibus colligere jam licet, antiquissimis temporibus omnem Celtas, tam Germanos, quam Gallos, atque Hispanos, Britannosque, à dextro gestasse latere gladios; postea verò ad sinistram transtulisse. De modo adpendendi gladium nunc videamus: Duplex hic fuit: alter, quo ab humero atque collo; alter, quo à femore suspendebatur. Prior ille antiquissimus fuisse videtur omnium gentium: quidpe qui ab Homero crebrò memoretur. Unum atque alterum ejus locum attulisse sufficit. Iliad. β, de Agamemnon: 50

Α' μ Φ

Ἀμφὶ δὲ ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος δ' ἐγγυρόλον.
Circum verò humeros posuit gladium argenteos habentem clavos.

Et Odyss. β, de Telemacho:

— Περὶ δὲ ξίφος ὅξυ ἦν ὤμοιο.
 — *Gladium acutum suspendit ab humero.*

Nec semel Virgilius. Aeneid. lib. viii, de Euandro:

Tum lateri atque humeris Tegæum subligat enssem.

Aeneid. lib. ix, de Ascanio:

— *Humero simul exiit enssem.*

10 Et lib. xi, de Aeneâ:

— *Ensem collo suspendit eburno.*

Sic Sidonius Apollinaris, dicto lib. iv, epist. xx, de Segimeris, regii inter Gothos juvenis comitatu: *Penduli ex humero gladii, balteis supercurrentibus strinxerant clausa bullatis latera heronibus.* Isidorus, etymolog. lib. xix, cap. xxxiii: *Balteus dicitur non solum, quo cingimur, sed etiam à quo arma dependent.* Hinc ita Virgilius, Aeneid. lib. xii:

— *Infelix humero cum apparuit ingens*

Balteus, & notis fulserunt cingula bullis.

De altero illo suspendendi gladium modo sic Diodorus, loco supra citato: *Σπίθας ἐχουσι μακροῖς, σιδηροῖς ἢ χαλκοῖς ἀλύσειν ἐξηρητύρας, ὡς δὲ τὸ δεξιὸν λαγόνᾳ ὡς ἀπὸ τοῦ αἰσίου.* id est: *Spathas habent pralongas, è catenis ferreis aut aeneis ad dextrum latus dependentibus.* λαγὼν proprie est lateris cavitatis laxior & exoffis, inter coxas & coxendicem: quæ *ilia* dicuntur Latinis, unde Sidonius, carm. ii, de Hunnis:

— *Viris stant pectora vasta,*

Insignes humeri, succincta sub ilibus alvus.

Sic Germanorum Gallorumque alvus succincta sub ilibus erat, non equidem catenâ ferreâ, aut aeneâ, sed balteo. hinc enim illud Plutarchi, in Camillo: *Ὁ δὲ Βρέννος, οἷον ἐφοβερίων ἢ καὶ ἀγαλῶν, ἀπολυτοῦ δὲ τὸ μακροτέρῳ ἅμα ἔτ' ἰσοπέδη, ὡς ἐπέθηκε τοῖς σπασμοῖς.* id est: *Brennus, veluti illudens irridensque, gladium simul atque balteum discinctum ponderi adjecit.* Baltei autem isti erant lati, qualibus etiam nunc aurigæ in Germaniâ cinguntur. Sidonius, carm. v, de Francis:

30

Strictius assuta vestes procera coercent

Membra virum. patet illis altato tegmine poples:

Latus & angustam succingit balteus alvum.

Ornamenta baltei fuere bullæ; ferreæ quidem antiquioribus Germanis; ut quibus nullum aurum, nullum argentum, nullum æs. at postquam in Italiam Galliamque transivere Gothi, Franci, Burgundiones, & alii; his æneæ fuere, quemadmodum galeæ, & principibus etiam argenteæ atque aureæ. At balteus bullis exornatus locupletiorum tantum fuit cingulum. plebs inferior nudo utebatur corio. Ceterum Sidonius, loco jam antè citato, de Gothico cultu ita canit:

40 *Applicat à levâ surgentem balteus enssem.*

Nempe, quia obliquè dependens gladius, paullatim à mucrone ad capulum sese attollebat. Hæc igitur de gladio longo dicta sunt. Ceterum Dio, lib. xxxviii, Ariovisti militibus, præter τὰ μακρότερα ξίφη, βραχυτέρα quoque tribuit. an satis rectè, quum nullus alius auctor Rheno propinquis Germanis breves gladios adscripserit, equidem dubito. Gothones, Rugios, atque Lemovios, Vistulæ ostiis & sinui Codâno proximis, iis usos, ut & rotundis scutis, supra ex Tacito didicimus.

Restat nunc de iis armis, quæ, communi vocabulo *rela* dicta, dextrâ gerebantur manu. Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt.* Hispanicum vocabulum esse *LANCEAM*, auctor est 50 M. Varro, apud Gellium, lib. xv, cap. xx. unde etiam unum atque alterum in Hispaniâ quondam opidum, nomine *Lancea*. Ipsum quoque teli genus Hispanicum fuisse, ex Hispaniâ in Italiam cum nomine delatum, haud dubium est. Sisenna, apud Non. Marcellum, Svevis, Germanicæ genti, id tribuit. & Diodorus, libro v, Germanis simul & Gallis. Vnde haud leve argumentum, omnibus pariter Celtis & rem & nomen quondam fuisse communia. nam qui queruntur, Varronem vocabulum atque telum, iniquè Gallis ademptum, Hispanis tribuisse, multo iniquius faciunt, majorem Diodoro, homini ex Sicilia Græco, quam Varroni, Romano viro, auctoritatem fidemque tribuentes. Sed Hispanos atque Gallos, unâ cum Germanis nostris, unius ejusdemque gentis, ab Aschenaze propagatæ, fuisse

fuisse populos, sub uno **CELTARUM** nomine in commune comprehensos, fatis validis supra demonstratum est documentis. Hodièque lanceam nos dicimus *lanze*: & ab eo compositum vocabulum *lanzknecht*; quod nunc vulgò *militem peditem*, antiquitus *lancearium militem* significabat. nam *knecht*, quod nunc *servum*, sive *ministrum*, ac *famulum*, olim nihil aliud, quàm *militem* denotabat. unde etiamnum *equitem*, quem nos patrio sermone ab equitando, quod nobis est *reiten*, & *riden*, dicimus *rister*, *ridder*, & *redder*, Angli in Britannia Scotique vocant *knighr*. atque hinc Anglorum plerique vocabulum hoc, in sermonem Latinum vertentes, exponunt *militem*. Sed de prisorum lanceâ dicendum. Id teli genus ita describit Diodorus, libro prædicto: προβάλλον) δὲ λόγχαι, αἷς ἐκείνοι λαγύνας κα-
λάσι, πηχυαίας τῶ μήκει ἔσθδῃρα, καὶ ἐπ μείζω τὰ Ἰππῆματα ἔχουσαι· πλάτη δὲ βραχὺ λαγύνας δι-
πλαίων. id est: *Hastæ jaciunt, lanceas illis dictas: quarum ferrum longitudine cubitum equat,*
vel etiam superat, si additamenta adsint: latitudo à gemino palmo haud multum abest. Ancipi-
teis fuisse, ostendit Plutarchus, in Mario, de Cimbrorum equitatu loquens: Ἀκόνισμα δὲ
ἦν ἐκάτω διβόλαια. id est: *Pro telo singuli habebant bipennem.* Latum fuisse lanceis atque
longum ferrum, etiam Tacitus, dicto loco, fatis apertè innuit, dum, post memoratas lan-
ceas, hastis demum angustum ac breve tribuit ferrum. Vegetius, lib. III, cap. XXIV, de
Romanorum velitibus: *Hi, equis prætercurrentibus, ad latiores lanceas, vel majora spicula bel-*
lunas occidebant; nempe elephantos. Ex Diodoro notandum, ferrum illud in majoribus lan-
ceis aliis in aliis fuisse formæ. nam quædam habebant ἑπιπῆματα; quædam verò minus.
Ἐπιπῆματα in lanceis interpretor, geminas illas cuspidis lunatas, quæ in inferiori latiorique
ferri parte hodièque conspiciuntur in hastis, vulgari vocabulo *parisfanen* dictis. Isidorus,
lib. XVIII, cap. VII; *Lancea est hasta, amentum habens in medio.* Amentum erat lorum me-
dio hastilis obtortum, quo arrepto, lancea manu impellebatur. Silius lib. IV:

— *Hasta juvatur*

Amento; renovantque novâ fornace bipennis.

Et paullo post:

— *Iam tantum campi dirimebat ab ictu*

Quantum impulsa valet comprehendere lancea nodo.

Et iterum, de Chryxo, Bojorum duce:

— *Disce en nunc, inquit; & unâ*

Contorquet nodis, & obusto robore, diram

Vel portas quassasse trabem. Sonat illa tremendum,

Ac nimio jactu servasse improvida campi

Distantis spatium, propiorem transvolat hostem.

Et mox, de Romano consule, quem Chryxus lanceâ adpetebat:

Tum nodo cursuque levis simul adjuvat hastam.

Item lib. VII, de Bruto:

— *Totam pectoris iram*

Mandat atrox hastæ; telumque volatile nodo

Excutit.

Et lib. XIII, de Taureâ Campano:

Indignans & opem amenti, socioque jurare

Expulsum nodo jaculum, atque arcessere vires

Tauræ, vibrabat nudis conatibus hastam.

Hæc igitur forma fuit lancearum Celticarum; quarum apud Germanos rarum fuisse usum, tradit auctor noster. *maiores* eas adpellat, quia aliæ erant *minores*; de quibus postea dicitur. Exemplar majorum expressum est figurâ VII; & seq. cap. fig. II. Ceterum aut vehementer ego fallor, aut hoc teli genus *matæ*, & variante dialecto *mater* adpellatum fuisse Gallis, ex Strabone disco. cujus verba, lib. IV, de Gallis sunt ista: ὁ πλισμός δὲ σύμμετρος
πῆς τῶ σωματίων μεγέθει· μάχαιρα μακρὰ, περιηρημένη ὡς τὸ δεξιὸν πλάτρον, καὶ θυρεὸς μακρὸς, καὶ 50
λόγχη καὶ λόγον, ἔ μάλιστα πάλτε ἢ εἶδον. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum:*
gladius longus, ad dextrum latus dependens, & scutum longum, & hasta pro ratione, & materis
Perfici jaculi quedam species. Perficum jaculum verto *πάλτρον*, quia Perfis semper tribuitur
à Xenophonte; qui unus maximè id refert; & Medis Pollux. Jaculum fuisse, quod amen-
to vibrabatur, ipse innuit Strabo, ibidem mox postea. Ἔστι δὲ καὶ γρόσφοι οἰκὸς ἔυλον, ἐκ χύ-
ρος, ἔκ ἐξ ἀγκύλης ἐφιέμερον. id est: *Habent & lignum pili minoris simile; quod non amento, sed*
è manu vibrant. ubi, dum huic telo amentum adimit, illi, id est, *πάλτρον* concedit. Amen-
tum verò nullum nisi in jaculo. Hinc Pollux, lib. II, cap. X: Σάρασσα Μακεδονική, τὸ δέρου
καὶ

ἢ πάλτων Μηδικῶν, τὸ ἀντίλον. id est: *Sarissa Macedonica, quæ est hasta; & paltum Medicum, quod jaculum.* Sic & Strabo, lib. x: *Διτὴ ἢ δόξατων χεῖρῖς ἢ ἰδρὸν ἐκ χεῖρὸς, ἢ δι' ὡς πάλτων.* id est: *Geminus est hastarum usus: alter comminus, alter jaculando, ut paltis.* Mediam certè ponit, lib. iv, *matavim*, inter longam hastam, de quâ mox dicam, & minora illa spicula, γρόσφοι familia. Cæsar, belli Gall. comment. i, de pugnâ cum Helvetiis commissâ: *Pro vallo carros objecerant, & è loco superiore in nostros venienteis tela conjiciebant; & nonnulli inter carros rotasq. mataras ac tragulas subjiciebant.* Quòd si longæ fuissent hastæ, inter carros rotasque uti iis nequissent. Nullum igitur aliud fuit telum, quàm quod generali vocabulo lanceam adpellat Diodorus. Hinc etiam Non. Marcellus, ex lib. iiii Sisennæ: *Gallia materibus, Sævi lanceis*

10 *confingunt.* & ex lib. iv: *Alii materibus, aut lanceis proturbant agmen.* Atque hoc teli genus usitatissimum fuisse Gallis, præterquam quòd ex Diodoro, discò etiam ex auctore ad Herennium: *Vt si quis Macedones adpellaret hoc modo: Non tam citò sarisse Græciâ potitæ sunt: aut idem Gallos significans, dicat; Nec tam facillè ex Italiâ materis Transalpina depulsa est.*

Aliud fuit teli genus, *FRAMEA* dictum; de quo sic idem noster: *Hastæ, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt: angustæ & brevi ferro; sed ita acri, & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus, vel eminus pugnent.* Eminus telo pugnare, vulgò est, quando id longius in hostem ejaculatur. quod & Strabo docet, lib. x, his verbis: *Διτὴ ἢ τ' δόξατων χεῖρῖς ἢ ἰδρὸν ἐκ χεῖρὸς, ἢ δι' ὡς πάλτων: καθάπερ ἔξ ὀκνητῆς ἀμφοτέρω τῶν χεῖρῶν ὑπερδίδουσι: ἢ δ' ἀντιδρῶν χεῖρῶν, ἢ κεντροβολῆντις ὄπῃς ἢ ἢ ἀντιροσὰ δυνάμει, ἢ ὀυόσος.* id est: *Duplex hastarum*

20 *est usus: alter comminus, alter jaculando, ut paltis: quemadmodum & contus utrique inferunt usui; quo & comminus, & eminus, seu missili, res geritur. idemque sarissa præstat, & pilum.* Verùm aliter intelligit istic vocabulum *eminus* Tacitus. nam & sic pugnando, hasta seu framea retinebatur manu: scilicet quia longa. sic annal. lib. i: *Cuncta pariter Romanis adversa: locus uligine profundâ: idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus: corpora gravia loriciis: neque librare pila inter undas poterant. Contrâ Cheruscis: sæta apud paludes prælia; procera membra; haste ingentes ad vulnera faciendâ quamvis procul.* Et annal. lib. ii: *Nec enim immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila & gladios, & hærentia corpori tegmina.* Item historiar. libro ii: *Tergis ferarum & ingentibus telis horrentes.* Et historiar. lib. v: *Immensis corporibus, & prælongis hastis stuitantem mi-*

30 *litem eminus fodiebant.* Item dicto annal. lib. ii, postea: *Nec minor Germanis animus. sed genere pugna & armorum superabantur: cum ingens multitudo artis locis prælongas hastas non protenderent, non colligerent.* Atque hoc erat illud *vel comminus, vel eminus pugnare.* comminus pugnabant hastâ collectâ; eminus, protensâ. Hinc rectè Dio, lib. xxxvi i, in prælio Ariovisti cum Cæsare, ejusmodi prælongas Marcomannorum hastas adpellat *κωντῆς*. Idem teli genus hodièque frequenti est apud omnes ferè Europæos in usu: vocaturque vulgari vocabulo Germanis nostris *eyn langer spieß*; id est, *hasta longa.* Hispani, Itali, Galli, & Angli, suâ quique dialecto, *picam longam* indigetant. quâ, ut olim præsci Germani, nunc etiam omnes, prout ratio poscit, *vel comminus, vel eminus pugnant.* Hodiè tamen peditum dumtaxat est telum. apud præscos Germanos etiam equitum fuit. Idem noster: *Et eques equidem scuto*

40 *frameæque contentus est. pedites & missilia spargunt.* Ceterùm nomen hoc hastis quæsitum ab re ipsâ; id est, ab eo, quòd erant cuspidi acri: quemadmodum apud Latinos ab eodem argumento nomen invenit *acus.* Germanis etiamnum futorium ac sartorium instrumentum, quo corium, vel vestis perforatur, eodem vocabulo dicitur variantibus dialectis. *friem, pfiem, priem, preem.* Atque hanc *framea* formam postquam satis dilucidè ab auctore nostro descriptam habemus; Isidori grammatici circa idem telum liceat monstrare errorem, ex lib. xviii, cap. vi. *Framea, inquit, gladius, ex utràque parte acutus; quam vulgò spatham vocant. Ipsa est & romphæa. Framea autem dicta, quòd ferrea est. nam sicut ferramentum, sic framea dicitur. ac perinde omnis gladius framea. Ne romphæam quidem fuisse gladium, infra patebit.* Gallis idem teli genus fuisse usitatum, ex Lucani discò lib. i:

50 *Et Biturix, longisque leves Sæssonæ in armis,
Optimus excusso Leucus Rhemusque lacerto.*

Quod & Strabo docet lib. iv, his verbis: *Ὁ πάλσιμος δι' ἰσόμετρος τοῖς τ' σωματίων μεγέθει: μάχησιν μακροῖς, παρηρητημένη τῶν τὸ διεξιόντων πάλτων, & ἰσμετῶν μακρῶς, & λόγχῃ καὶ λόχοι.* id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus, & scutum longum, & hasta pro ratione.* Sed & Hispani habuère. Idem auctor, lib. iiii, de Lusitanis: *Ἀκόνια δ' ἕκαστος πλεῖον ἔχει. ἰνὸς δ' ἢ δόξατων χεῖρῖς. Ἰπιδοργαλίδες δ' ἢ χάλκεα.* *Spicula singulis plura. nonnulli etiam hastâ utuntur, acâ cuspidæ.* Longiores hastas intelligere Strabonem per τὰ δόξατων, supra ex libro x patuit.

Ad

Ad brevia tela nunc transeo. Diodorus, dicto lib. v: τὰ μὲν γὰρ ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυωίων εἰσὶν οἷα ἐλάττω. τὰ δὲ σαυωία τὰς ἀμύκας ἔχουσι τῶν ξιφῶν μείζω. id est: *Gladii non minores sunt ceterorum saunius. sauniorum vero mucro major est quam gladiatorum.* Quibus verbis mensuram fauniorum indicat: nempe magnorum illorum prælongorumque gladiatorum longitudinem non excessisse. quod Tacitus quoque respexisse videtur, dum ea brevia tela adpellat. quamquam saunia intra gladiatorum longitudinem stetit haud temere crediderim. Hefychius σαυωίων interpretatur ἀκόντιον βαρβαρικόν, id est, *jaculum sive spiculum barbaricum.* Dionysius Halicarnassensis passim tela Romanorum militum vocat σαυωία, quæ Livius *pila*, ac *veruta*. Diodorus, dicto loco, tria refert, quæ mox videbimus, sauniorum genera, planè inter se diversa, nisi quod cuncta brevia. Unde colligo, *saunii* vocabulo quodvis telum breve designatum fuisse missile, seu jaculum. unde etiam Diodorus, eodem libro, de Britannis loquens, σαυωιάξιν dixit, quod nos *ter missilia spargere*. Pergit igitur de saunius sic Diodorus: Τέτων δὲ τὰ μὲν ἐπὶ σθεναίας κεφαλῆς, τὰ δὲ ἐλαττωσὶ δὲ ὅλων ἀνάκτασιν ἔχουσι. id est: *Horum alia in directum fabricata sunt; alia sinuosos per omne ferrum habent amfractis.* Primum illud genus fuit simile Romanorum pilo. Vegetius, lib. i, cap. xx: *Missilia, quibus utebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono præfixa, unciarum novem, sive pedali; quæ in scuto fixa, non possent abscindi. & loriam, scienter & fortiter directam, facile perumpunt. cujus generis apud nos jam rara sunt tela. barbari autem scutati pedites his præcipuè utuntur; quas bebras vocant; & binas etiam, ac ternas in præliis portant.* Et libro ii, cap. xv: *Bina missilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque & semis: quod pilum vocabant; nunc spiculum dicitur: ad cuius jactum exercebantur præcipuè milites; quod arte & virtute directum, & scutatos pedites, & loriatos equites sæpè transverberabat.* Cum his convenit, quod Tacitus de Germanis nostris refert: *Pedites & missilia spargunt, pluraque singuli.* Vocabulum ejus teli variè in Vegetii exemplaribus scriptum legitur. quædam enim habent *bebras*, quædam *bebyas*, alia *brebras*, & nonnulla *brebas*. ita, uti, quid eo faciam, aut quid inde eliciam, planè nihil habeam. Exempla horum missilium expressa sunt figurâ v. Ceterò Γαισάτιος καλεῖται, id est, *Gesatas Gallos*, cum Senonibus Gallis Romam cepisse, auctor est Strabo, lib. v: & ejusdem nominis Gallos cum Insuëribus, post primum bellum Punicum, à Romanis in Italiâ devictos, testis est Polybius, lib. ii; & item Plutarchus, in Marcello: cui non Γαισάτιος, ut Straboni, nec Γαισάτιος, ut Polybio, sed Γεσάτιος dicuntur. Polybius, dicto libro: προσαγορευόμενοι, ἀπὸ τοῦ μισθοῦ γεσάτιον, Γαισάτιος ἢ γὰρ λέξις αὐτῆ τῆς σημαίνει κυρίως. id est: *Gesati à re dicti, quod ara bellando mereri soliti.* id enim vox ista proprie significat. Plutarchus item, prædicto libro: οἱ δὲ τῶν πελοποννησίων νεμόμενοι τῶν Ἰταλίας Ἰσχυροί, καλεῖται ἑσάτιος, μαζοῖοι καὶ ἑαυτοὺς ὄνομα. διωάμενοι ἐκάλειν. καὶ μετεπέμψοντο Γαλατῶν σὺν μισθοῦ γεσάτιοι, οἱ Γεσάτιος καλεῖται. id est: *Subalpinam autem Italiam incolentes Insuëres, Gallica gens, quum validi per se essent, copias advocabant; accersebantque ex Gallis stipendiarios milites, qui Gesata vocantur.* Ergo non gentis, sed conditionis vocabulum fuit *Gesata*, sive *Gessata*. quod locupletissimis auctoribus, Polybio ac Plutarcho, uti credam, hæc, præter eorum auctoritatem, inducit me ratio haud postrema, nempe, quod Britannorum qui vulgò Walli dicuntur, hodiè que conductitios famulos sive ministros vocant *queffins*: & nos etiam Germani omnem familiam conductitiam, id est, omne famulorum famularumque σύστημα, adpellamus *gesinde*: quod vocabulum jam olim famulitium significasse, supra, cap. viii, ostendimus. Vox autem *Gesata*, sive *Gesata*, haud dubiè derivata fuit à *geso*, sive *geso*; quod teli genus fuisse apud Gallos, auctor est Nonius Marcellus. Hefychius equidem, in lexico, sic ait: Γαισός, ἐμβόλιον ὀλοσίδηρον· οἱ δὲ μισθόν, ἢ ὅπλον ἀμυντήριον. id est: *Gesus, jaculum, totum ferro constans. quidam vero mercedem, sive stipendium interpretantur, aut telum propulsatorium.* Et Pollux, lib. vii, cap. xxxiii: Δόρυ ὀλοσίδηρον· καλεῖται δὲ γαισός, ἢ ἐστὶ Λιβυκόν· hoc est: *Hasta tota ferrea. vocatur autem gesus; & est Libyca.* Lego, καλεῖται, id est, *hasta Celtica.* Stipendium significare, haud dubiè inde arbitrabantur, quod, ab hoc dicti *Gesata*, stipendiarii erant milites. Sed verius fuisse telum, id est, jaculum, sive spiculum, Polybii, Varronis ac Virgillii comprobant testimonia. Vegetius, uti antè dictum, barbaros, id est, Germanos, *bina*, ac nonnumquam *terna* ait *pila*, seu *bebras*, in præliis portasse: Tacitus item tradit, Germanorum *pedites missilia sparsisse, plura singulos*: Varro autem, de vitâ pop. Rom. lib. iii, ut refert Nonius, *Qui gladiis, inquit, cincti, sine scuto, cum binis gesis essent.* Livius, lib. ix, de Romano cum seruo suo per Ciminiâ silvam penetranti: *tere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gesisque binis armati.* & Virgilius, Aeneid. lib. viii, de Gallis Romam capientibus:

— Duo quisque Alpina coruscant
Gesâ manu, scutis protecti corpora longis.

Non

Non tota ferro constituisse, indicat satis disertè Polybius, lib. VI; gæfas tribuens Romanis militibus iis, quibus Livius hastas. nam harum nullæ apud Romanos fuere *ἄλοσιδροι*. At ex his omnibus satis jam claret, *gæsa* seu *gesa* Gallorum nihil aliud fuisse, quàm brevia illa missilia Germanorum: quorum plura singuli in prælia ferebant. Hæc autem non triangulo fuisse antiquitus ferro, ut describuntur ab Vegetio, sed lato, & ancipiti, quale fuit in majoribus lanceis: nisi, quòd hoc, pro ratione hastilis, majus fuit; docet in simili spiculo Virgilius, Aeneid. lib. II ubi sic de Aeneâ canit:

— Ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

10 Et de Turno, Aeneid. lib. XII:

— Bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Idem poeta, Aeneid. lib. V, discrimen inter brevia hæc tela, lato ferro præfixa, & majores, quas nominat Tacitus, lanceas indicaturus, sic loquentem introducit Aeneam:

Cnosia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, calatamque argento ferre bipennem.

Proinde eadem tela adpellata fuisse lanceas minores, ut innuit Tacitus, maximè credibile est. Sic Strabo, lib. XVII, Mauros, Masafylos, aliosque Africæ populos tradit habuisse *πλατύλογχον μικρόν*, id est, lanceam latam & parvam. Sallustius de bello Catilinario, lanceas, incertum vulgò quas, à telis militaribus excludit. Sed ex omni, inquit, copia circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: ceteri, ut quemque casus arma verat, sparus, lanceas, alii præacutas fudes portabant. Cui adferri videtur Martialis, hoc disticho:

Splendida jam tecto cessent venabula ferro,
Nec volet excubâ lancea torta manu.

Sed *sparus* fuisse Celticum telum, militare juxta atque venatorium, infra mox ostendam. Ab hoc igitur argumento, lanceas quoque Gallorum minores intellexisse dictis locis Sallustium & Martialem, omnino arbitror. Ac nescio equidem, an non easdem voluerint Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de Crassi filio P. Crasso, Germanos Batavos Treverosque è Galliâ equiteis ducente in pugna Parthicâ, sic loquentes: *Ἦν δὲ αὐτῶν ἐν πλεονεξίᾳ καὶ ἀσπίδων, καὶ τῶν Φυλακῆων, ποίων μὲν ἀσπίδων, καὶ μικροῖς δορυκτοῖς θώρακας ὠμοβύβλους καὶ στήθεσ, καὶ ποίων δὲ κωνταῖς εἰς ὄψωλιν ἐρωμὰ σώματα τῶν Γαλατῶν*. id est: Haudquaquam par ei erat certamen, vel inferendis, vel declinandis ictibus. nam infirmis parvisque lanceis cadebat loricas ex crudo corio vel ferro confectas: contra verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora. Quamquàm credibile non sit, equiteis tam exiguis, ut fuerunt gæsa, pugnasse telis. magis verisimile est, Plutarchum majores lanceas plus æquo extenuasse: quo magis inæqualem Romanorum cum Parthis redderet pugnam. Ceterum conducticium milites, qui antiquissimis Celtarum dicti fuere, ab teli genere, *Gesate*, ab eodem argumento Germanis nuncupati sunt *lanzknechte*, quasi dicas lancearios: quod vocabulum nihil aliud significat, quàm milites conductitios, sive mercenarios: quamquàm sæpius nunc pro peditibus accipiat. Idem teli genus Sidonius adpellat *secureis missiles*, dicta è epist. XX, libri IV: *Lanceis uncatis, securibusque missilibus dextra referta*. Auctor noster de prædictis missilibus: *Pedites & missilia spargunt; pluraque singuli, atque in immensum vibrant*. Idem de Lusitanis, Hispanicâ gente, Germanorum consanguineis, Diodorus, dicto libro V: *Ἀκονίζουσι δὲ ὀσχροῦς, καὶ μακροῦς, ἐκαστὸς κατὰ πρὸς ἀρχὴν*. id est: Spicula certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt pervalidas. Hactenus igitur de primo illo genere sauntiorum. Diodori, id est, de brevibus jaculis, sive missilibus, quæ dicebantur *gæsa*, & minores lanceæ; quarum ferrum ἐπὶ ὀβείας, hoc est, in directum fuit fabricatum.

De sinuosis antequàm agam, notandum primò est aliud directi teli genus, Agathia lib. II memoratum; quod medium fuisse videtur inter lanceam majorem & minorem. De Francis loquens, *τόσσα*, inquit, ἢ σφενδόνας, ἢ ἀλλὰ ἄλλα ἐκρηβόλα ὅπλα σὺν Πιφίρονται· ἀλλὰ πλείους ἀμφιστόμους, καὶ σὺν ἀγώνων, οἷς δὲ καὶ πλείους κατεργάζονται. id est: Arcubus, aut fundis, aliisve telis, quæ eminentius jaciuntur, non utuntur: sed ancipitibus securibus, & angonibus, quibus præcipuè rem gerunt. Eminus hasce Francos ejaculasse secureis, disertè heic negat auctor. infra, quod mox videbimus, docet, ad comminus ferendum iis usos, frontique illis, simul atque angonem, quem unâ cum securi in prælia ferebant singuli, scuto inhaerentem pede proculcassent. Itaque hastilia earum & crassiora fuisse, quàm in minoribus lanceis, & breviora, quàm in majoribus, certum est. aliàs quidpe ad comminus fronti illidendum fuissent inhabilia; ut tenuia, ac nimis levia ad gravem

viorem ictum, quo facile diffilissent; longa verò comminus ac collato pede ferientem præpedissent.

Sinuosa illa αώνια sic describit Diodorus, dicto loco: τὰ δὲ ἐλευθερὰ δὲ ὄλων ἀνάκλασι
ἔχον, πρὸς τὸ καὶ τὸ πηλὴν μὴ μόνον τίμην, ἀλλὰ ἔθραύον τὰς σάρκας, καὶ τὸ ἀνακομιδῶν ἔδρα-
τῶν παρὰ τὴν τὸ τραύμα. hoc est: *Alia tortuosos per omne ferrum habent amfractus; ut ictum
in ferendo non tantum secant, sed etiam frangant carnis, hastilique reducto, vulnus convellant,
& dilancinent.* Telum igitur hoc erat, quo comminus hostis feriebatur? Haud facile dixe-
rim. nam ἀνακομιδῶν ἔδρατῶν hostis etiam ipse ictus facere potuit, dum telum vulneri e-
velleret. Ceterò ferrum ejus fuit latum & anceps, ut in minoribus lanceis, nisi quòd plu-
ribus amfractibus sinuosum: cujusmodi pugionibus hodie utuntur Indi, quos à flamma-
rum formâ vulgò flammatus vocant. Exemplar hujus telii exhibet figura vi.

Tertium genus sauniorum, Lusitanis attributum, sic describit Diodorus: Χρῶνται δὲ
αώνιοις ὀλοσίδηροις, ἀγκιστρῶδεσι. ἀκοντίεσι δὲ ὀσώχαις, καὶ μακροῖς, ἑκατόβη καὶ πεντήκοντα βή-
των. id est: *Vivuntur & spiculis hamatis, & quæ tota sunt ferrea: eaque certo jactu & in longin-
quum mittunt, plagasque inferunt prævalidas.* Appianus bellor. civil. lib. v: ὁ δὲ Μενεκράτης
τὸ μηρὸν ἀκοντίῳ πολυγλώχινι Ἰβηρικῶ ὀλοσίδηρῳ ἐπέσθη: καὶ σὺν αὐτῷ ἐξελθὼν αὐτὸν ἐπέσθη. Id est:
*Menecrates in femur ictus est telo Hispanico hamato ac soliferreo, quod non potuit eximi celeri-
ter.* Huc puto respexisse Hesychium ac Pollucem, quum γαισῶν faceret ὀλοσίδηρον. Telum
hoc non Lusitanorum fuisse proprium, sed ceteris quoque Celtis commune, liquet ex A-
gathiâ; qui dicto loco ἀγῶνα adpellans, Francis id tribuit, pluribusque describit verbis in
hunc modum: Εἰσὶ δὲ οἱ ἀγῶνες δόρατα ἑλίαι σμικρὰ, ἐμφορῶν ἀλλ' ἐδὲ ἄγαν μεγάλα, ἀλλ' ὅσοι
ἀκοντίεσσι τε, ἔσται δὲ ἴσοι, καὶ ἐπὶ τὰς ἀγκυμάχους ὀρθοπέδεις, πρὸς τὰς ἐμβολαίας ἀφικνεῖσθαι. τῶν δὲ
τὸ πλεῖστον μέρῳ σιδήρῳ πάντην ἐπιέχου, ὡς ἐλαχίστην ἴσθηται εἶναι, καὶ μόλις ὅλον τὸ σωρο-
πῆρα. αὐτὸ δὲ ἀμφὶ τὸ ἀκρον τὸ ἀγκυμῆς, καμπύλαι ἴνες ἀκίδες ἐξέχουσιν ἐκατέρωθεν, ἐξ αὐτῆς δὲ τὰ
ὀπλοδραμῶν. ὡς περὶ ἀγκυμῆς ὑποκαμπύλιμα, καὶ ἐς τὸ κατὰ νεύματα. καὶ ἐν ἀφίησι, τοῦτον ἐν συμ-
πολεμῇ, τῶν δὲ τὸ ἀγῶνα φεγγῶν αὐτῶν. καὶ ἐν αὐτῷ σωμαλί πρὸς ἐγγυμῆσιν, εἰσδύεται μὲν ἔσω, ὡς περὶ
εἰσός, ἢ ἀγκυμῆς. ἔπειτα αὐτῷ τὸ βληθέντα ἐρύσαι βραδίως ἐνεστὶ τὸ δόρυ. εἰργασίη δὲ αἱ ἀκίδες ἐνδοῦ ἐπεχόμεναι
τῇ σερκί, ἑκαστοῦ ἐπιέχου τὰς ὀδύνας. ὡς ἐπὶ καὶ μὴ κεραίας τὸν πόλεμον περὶ αὐτῶν ζυωενχθεῖν,
ἀλλὰ πᾶν τὸ δόρατ' ἀγῶναι. εἰ δὲ γὰρ εἰς ἀσπίδα παγῆν, ἀποκρέμασθαι μὲν αὐτῆς ἐξ αὐτῆς, ἑξυμπεδία-
σθαι, συμφορῆν ἐν τῷ ἐδάφει ἑξ ἀπολήροισι. ὁ δὲ βληθείς ἐπὶ ζωολκίσσει τῶν δὲ δυνάμει τὸ δόρυ. ἀλλ' ἔτι
εἰσδύει τὸ ἀκίδων, ἔπειτα δὲ ἀγῶναι, τῶν μὴ ἀφικνεῖσθαι ἑξ ἑλίας, ἀλλὰ τὸ σιδήρον ὀρθοπέδεις. ἐπιέχου
δὲ τῶν ἐσπίδων ὁ φεγγῶν, ὅδε ἀθρόον ὀπλοδραμῶν τῶν ποδῶν, καὶ ἐμπαιτῆσιν τὸ σωροπῆρα. κατὰ βροχίη τὸ ἀσπί-
δα, ἑκαστῆς, ὡς ὑποχαλασῶν τὸ φεγγῶν χεῖρα, καὶ γυμνοθεῖσθαι πᾶν κεφαλῶν ἐπὶ σέρων. τῶν δὲ
ἐν ἀφρακτον ἐκῶν ἑλίων, βραδίως ἀποκίουσιν, ἢ τὸ μῦθον πᾶν πατάξας, ἢ δὲ ἐπὶ ἐπὶ τὸ φάρυγγα
διελάσας. Hoc est: *Sunt autem angones, haste quedam, neque admodum parva, neque nimium
magna; sed & ad jactu ferendum, scubi res postulet, & ubi comminus collato pede configendum
est, impetusque faciendus, accommodata. He plurimâ sui patre ferro sunt obductæ; ita, uti perpa-
rum ex ligno, adeoque vix quantum in capulum sufficit, conspiciatur. in superiori autem parte, ad
mucronem spiculi, adunca quedam cuspides utrimque prominent, ex ipso spiculo instar hamorum
reflexæ, ac deorsum vergentes. In conflictu igitur Francus miles hunc agonem jacit. quòd si cor-
pore inflictus fuerit, adigitur mox altius, ut par est, spiculum: neque is, qui ictus est, facile telum
evellere potest. obstant quidpe cuspides illæ hamatæ, altius carni inherentes, & acerbissimos exci-
tant cruciatus; adeò, uti, etiamsi hostem nequaquam letale vulnus accepisse contingat, ex eo tamen
intereat. Si verò scuto impactum fuerit telum; statim ex eo propendet, & circumagitur, infimâ
sui parte solum verrens ac versans. is verò, qui ictus est, neque telum scuto evellere valet, hamis
mordicis inherentibus; neque gladio præcidere, eò quòd ad lignum gladius penetrare nequeat, fer-
ro, quo obductum, obsistente. Ia simul ac videt Francus, confestim pede insultat, & proculcans
imam hastam, scutum pondere sui corporis deprimat; ita, uti gestantis manu non nihil sese laxante
ac remittente, caput ac pectus nudentur. tum intectum ille nec munitum hostem nactus, facile ob-
truncat; sive securi frontem feriens, sive aliâ hastâ jugulum trajiciens. De eodem telo eadem
Eustathius, haud dubiò ex Agathiâ defumta: ἄγγον, εἰδὲ δόρατ' ἀγῶναι, ἔσται ἑλίαι σμικρὰ, ἔσται μι-
κρὰ φασίη, ἔσται μεγάλη, ἔσται πλεῖστον σιδήρῳ ἐπιέχου. id est: *Angus, species est haste Francicæ,
neque admodum parva, neque magna; cujus plurimâ pars ferro obducta. Sed & ante Agathiam,
Procopius, rer. Gothicar. lib. ii, de iisdem Francis, Italiam irrumpentibus: οἱ δὲ πρὸς ἐδὲ
πῆρα, ἐδὲ δόρατα εἶχον. ἀλλὰ ἐξίφου τε ἀσπίδα ἔφερον ἑκαστῶν, καὶ πᾶν κενὸν ἔσται. ἔτι δὲ ὁ μὲν σιδήρῳ
ἀθρόος τε καὶ ὄξυς ἐκατέρωθεν ἐς τὸ μάλιστα αὐτῶν, ἢ λαβὴν ἑξίφου (lege ἑξ ἑλίας) βραχέϊα ἐπέχου. τῶν δὲ
πέλεκυοι ῥίπτοις αἱ σὺν σημείω ἐνδοῦ, εἰώπεσσιν ἐν τῇ περὶ ὀρμῇ τὰς ἀσπίδας ἀφῆρησθαι τὸν πόλεμον,
καὶ αὐτὰς κτείνου. Hoc est: *Pedites neq. atque neque hastas habebant; sed gladium & scutum quisque
gerebat,***

gerebat, & securim unam: cujus ferrum multum, & utrimq. acutissimum; lignum verò admodum breve. hanc securim, signo dato semper jacentes, in primo conflictu, clypeos hostium perfringere, & ipsos simul interficere solent. Ex his igitur claris atque dilucidis argonibus descriptionibus liquido jam judicare licet, in quantum erraverint illi, qui telum id interpretati sunt Germanicè *eyn Fränkischer haken*; quasi dicas *uncum Francicum*: haud dubiè ex isto Sidonii loco, in lib. iv, epist. xx: *Lanceis uncatas securibusque missilibus dextra referta*. ubi improprie ipse Sidonius *uncatas* adpellavit *lanceas*, quæ *hamata* dicendæ erant. nam aliud est uncus, si pro *harpagone* accipias, aliud hamus. Non harpagonis formam habuisse, ipsum satis indicat vocabulum *lance*; quod proprie *jaculum*, seu *missile* significat: à quo etiamnum
 10 verbum Celticum manet Gallofrancis *lancer*, Italis *lanciare*, Hispanis *lançar*, Anglis *to lance*; quod priscis Celtis fuit *lanzon*, & *lanzen*; id est, *jaculari*. Verùm multo pejus illi, qui argonem esse voluerunt idem telum, quod vulgò nunc adpellatur *hallebard*: quod vocabulum nihil aliud significat, quàm *securim palatinam*; quâ regum nunc principumque satellites & corporum custodes armantur: *halle* quidpe est *atrium palatii*, veteri Germanorum, sive Celstarum vocabulo, Anglis etiam nunc usitato; & *bard*, *securis*. Ego vocabulum *angen* merè Germanicum esse agnosco: dictumque sic priscâ dialecto, quod postmodum *angen*, & tandem, ut nunc est, *angel*; ἀγκιστρον Græcis, Latinis *hamum* significans. nisi fortè suspicari libeat, genuinum germanumque Germanorum vocabulum fuisse *angol*: quod Græco ori Agathias accommodans, verso λ in ν, fecit ἀγών. Verùm de hoc satis. exem-
 20 plum ejus exprimitur figurâ VI.

Aliud hinc teli genus, Gallis usitatum, refert Strabo, dicto lib. iv: Ἐπὶ δὲ τῷ Ἐγροσφῶ εἰσὶ κῶς ξύλον, ἐκ χάρως, ὅτε ἐξ ἀγκύλης ἐφείδρον, τηλεβολώπρον ἢ βέλους ἢ μάστιγα Ἐπεὶ τὸ ὄργεον χρωτὶ θίγεις. id est: *Habent & lignum quoddam, grosphi formâ; quod non amento, sed manu torquetur, longius etiam quàm telum: quo maximè utuntur ad aucupium*. Εγροσφον sic describit Polybius, lib. 11: τὸ ἢ τῷ γροσφῶν βέλῳ ἐκ τῷ ἰσθμῷ μίση τὸ ξύλον ὡς Ἰππικῶν δειπῶν, τῷ δὲ πῆχῳ δακτυλίων τὸ δὲ κέντρον ἀσθηματικόν. hoc est: *Hasta velitaris telum est, habens hastile duos ut plurimum cubitos longum; crassum verò digitum unum. spiculum illi dodrantis unius. Vegetius lib. 11, c. xv: Bina habebant missilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque, & semis; quod pilam vocabant, nunc spiculum dicitur: aliud minus, ferro triangulo, unciarum quinque, hastili trium pedum & semis; quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur*. Grosphus igitur
 30 Polybii, quoad ferrum, idem fuit cum majore illo missili Vegetii; quoad lignum, sive hastile, cum minore. unde & telum illud Gallorum venatorium maximè simile fuit veruto. Hinc Silius, lib. 111, de Artabris, Hispanicâ gente:

— *Movet Artabrus arma*

Aclide, vel tenui pugnax instare veruto.

Grosphi tamen Polybii, *haste* sunt *velitares* Livii: qui & ipse has facit tela levia, missilia, & exigua; ut quorum plura singuli dextrâ gerebant. Libro xxxvii, velitum armaturam describens; *In dextrâ, inquit, hastas habet, quibus eminus utitur*. Libro xxxi: *Velites, emissis hastis, comminus gladiis rem gerebant*. Libro xxviii: *Velites primò missilibus territavère. deinde, emissis levibus telis, quibus irritare magis quàm decernere pugnam poterant, gladios nudant*. Amento hasce hastas fuisse excussas, docet Cicero in Bruto: *Hasta velitibus amentaria traduntur*. Hinc Strabo telum illud Gallicum grospho ait esse simile, armento tamen non torqueri. Angustum fuisse ferrum in dictis hastis, haud dubium est; ut in telo levi, tenui, ac brevi. Vegetius triangulum tribuit veruto. teres fuisse antiquitus, haud obscurè ostendit Virgilius, Aeneid. lib. vii:

*Pila manu, sevosque gerunt in bella dolones,
 Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.*

Gallicum illud telum, quod manu sine amento impellebatur, tereti fuisse ferro uti credam, inducit me usus ejus ad aucupium: cui angustum teresque ferrum maximè conveniebat. Eiusdem omnino formæ telum, quod ex ultimâ illâ haud dubiè antiquitate reservatum, Hibernis frequenti in usu, vulgari nunc vocabulo dicitur *dart*. Gallicum illud telum quod nomen olim habuerit, Strabo equidem haud memorat. aliunde tamen id peti posse existimo. Nonius Marcellus: *Sparus, telum agreste*. Virgilius lib. x: *Agrestisque manus armat sparus. Varro Meleagris: Aut ille cervum, qui volabile currit, sparo secutus tragulæve trajicit*. Virgilio locus integer sic habet:

— *Procul Orphitus armis
 Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
 Cui pellis latos humeros crepta juvenco*

Cc

Pugna-

Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus

Et male texere lupi, cum dentibus albis:

Agreste isque manus armat sparus.

Sparus igitur fuit telum agreste, ac venatorium. Festus Pompejus Gallicum id facit telum. *Rumex*, inquit, *genus teli, simile spari Gallici, cujus meminit Lucilius: Tum spara, tum rumices portantur, tragula porrò.* Si igitur *sparus* Gallorum telum, idque venatorium; quid aliud existimandum, quàm telum illud Gallicum *grospho* simile? At ego, non unorum id Gallorum proprium, verùm cunctis pariter Celtis fuisse commune, arbitror. in Galliâ quidpe, quum hoc vocabuli hodiè prorsus ignoretur; in Germaniâ ac Britanniâ maximè viget; quamvis in telo nihil ex veteri sparo simile vel par habente, nisi ipsum cuspidem tere-
tem: quod Germanis *spär*, Anglis *speare* adpellatur; aliâ *lancea* vulgò tam Germanis atque Britannis, quàm Gallis, Hispanis, & Italis dictum. Priscis Hispanis fuisse commune, ostendit Silius, lib. III; ubi de Veretonibus loquitur, qui unâ cum aliis Hannibalem sequebantur, Italiâ bellum inferentem:

Rindacus hic ductor: telum sparus; ore ferarum

Et rictu horrificant galeas. venatibus ævum

Transigitur, vel, more patrum, vis, raptaque pascunt.

Non modò *sparus* heic nominat Hispanicum illud telum, quo Veretonum natio utebatur; sed & venatorium id fuisse, apertè testatur. Sallustius, ut supra dictum, ab militibus id excludit armis, libro de bello Catilinario: *Sed ex omni copiâ circiter quarta pars erat militibus armis instructa: ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos, lanceas, alii præcutas sudes portabant.* & item Virgilius, ut antè relatum; *agreste* id adpellans telum. Secus tamen facit Strabo; bellis etiam & præliis inferri solitum, haud obscurè innuens. cui consentit Silius, loco modò citato: & item Gellius, lib. x, cap. xxv, inter alia tela bellica id recensens: item Cicero, in oratione pro Milone: *Scutorum, gladiatorum, framearum, sparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur.* Sed tam excludendus erat Sallustio Cellarum *sparus* ab usu bellico, quàm ejusdem gentis *lancea minor*; de quâ supra satis demonstratum est.

Aliud iterum teli genus indicat Valer. Flaccus, *ἡ ἑρρωτικὴν* lib. VI, in Bastarnis Germanis, Pontum quondam & Istrum ostia accolentibus:

Quos, duce Tentagono, crudi mora corticis armat:

Æquaque, nec ferro brevior, & romphea ligno.

Nugas igitur egit Isidorus grammaticus, qui, loco supra dicto, *rompheam* ait esse eandem & *frameam*, & *spatam*, sive *gladium ex utraq; parte acutum*. Melius Gellius, dicto loco; qui genus id teli ait esse Thraciæ nationis, quæ & ipsa quondam contermina Bastarnis, circa Istrum colentibus. Simile fortè fuit pilo Romano; de quo ita Appianus in Celticis: *Τὰ δὲ δίετρα λέγουσιν ἄνευ, ἀ' αὐμοῖσι καλεῖσθαι, ἕδρα πτερυγῶν τὸ ἦμισυ, καὶ τὸ ἄλλο σιδήρε τετραγών.* id est: *Erant autem hasta jaculo dissimilia tela: quas Romani hysos (imo sic Græci, Romani pila) vocant, hastili quadrangulo, prefixas ferro quadrangulo parâ longitudinis.* Et Polybius, lib. VI, *ἡ ἕδρα τὸ μήκος ἐστὶν ὡς τοῦ πλάτους πέντε ἢ ἑξάκις βέλτερον ἢ τὸ σιδήρεον ἀγκυρωτὸν, ἵσον ἔχον τὸ μήκος τοῖς ἕδραις.* id est: *quorum hastile triaferè cubita longum est: aptumque singulis ferrum hamatum, parâ longitudinis cum ipsis lignis.*

Atque hætenus de telis priscum Germanorum sive Celtarum dictum ferro munitis. Alia eisdem Germanis fuisse tela brevia, ferro carentia, indicat apertè auctor noster, in annal. lib. II, his verbis: *Primam utcumq; aciem hastatam; ceteris præusta aut brevia tela.* Nempe prima acies prælongas illas habebat hastas, frameas eorum vocabulo dictas. ceteris tela erant præusta, aut, si ferro cuspidata atque munita, tamen brevia, ut reliqua. Brevia ista tela præusta nullam habuere neque bipennis seu securis, neque lanceæ flammatae, neque hami figuram; sed in teretis tantum veruti seu spari formam fuere cuspidata. unde etiam *sudes* dicebantur Latinis. Sallustius, loco prædicto: *Alii præcutas sudes portabant.* Virgilius, *Aeneid.* lib. VII:

— *Non jam certamine agresti*

Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis.

Statius, *Thebaid.* lib. IV:

Arcades hi, gens una viris, sed dissona cultu

Scinditur; hi Paphias myrtos à stirpe recurvant,

Et pastorali meditantur prælia trunco:

His arcus, his tela sudes.

Herodotus, lib. VII: *Ἀρβύρας & Μυσιῶν ἀρκυῖοι & Πηκῶντι & ἑσπερῶντες* refert in Xerxis exercitu; id

id est, *Afros & Mysios, præstitis jaculis utentes*. De hoc genere telorum intelligenda sunt illa auctoris nostri, in libro de Germaniâ: *Ne ferrum quidem superest: sicut ex genere telorum colligitur*. Exemplar eorum exstat figurâ 1. Sed sudes, genus telorum antiquissimum; tenuiorum tantum & infimæ fuit plebis; quibus neque vestis, neque sagulum, neque pel- lis, neque galea in bello; sed, præter sudem, scutum dumtaxat ex vimine, vel cortice. Hi tamen etiam aliud quoddam tela cuspidandi genus habuere; de quo Plinius, lib. XI, cap. XXXVII: *Vrorum cornibus barbari septentrionales potant. alii præfixa hastilia cuspidant*. Simile quiddam de Fennorum pauperrimâ gente auctor noster, in fine libri de Germaniâ: *Sola in sagittis spes: quas, inopiâ ferri, ossibus asperant*.

10 Aliud præterea fuisse præcis Germanis teli genus, indicat Virgilius, dicto Aeneidos libro VII:

*Et quos malifera despectant mania Abelle,
Teutonico ritu soliti torquere catejas.*

Teutonico dixit ritu, quia Teutoni, Germanica gens, bellum Italiæ unâ cum Cimbris moventes, iis usi sunt; quiaque horum prima Romani experti sunt arma Germanica. Isidorus, lib. XVII, cap. VI, sic de catejâ, in voce clavâ: *Hæc & cateja: quam Horatius cajam dicit. est autem genus Gallici teli, ex materiâ quammaximè lentâ; quæ jactu quidem non longè, propter gravitatem, evolat; sed, quòd pervenit, vi nimia perfringit*. Cateja igitur est clava, ex materiâ lentissimâ, id est, ex ligno lentissimo confecta. Eamdem ejus & materiâ & gravitatem, 20 sive magnitudinem, atque usum ostendit Ammianus Marcellinus lib. XXXI, in Gothorum gente, Thraciam vastante: *Barbari, ut reparabiles semper & celes, ingenteis clavâs in nostros conjicientes ambustas, mucronesque acrius resistentium pectoribus illidentes, sinistrum cornu per-rumpunt*. His igitur arma fuere singulis gladius atque cateja. hæc eminus, illo comminus decernebant. Antiquissimum hoc, ac fortè omnium primum fuisse teli genus, patet ex eo, quòd Herculi, bellorum primo bellorumque deo, nihil aliud armorum tribuit antiquitas. Sic enim Diodorus, lib. I: *Ομοίως ἢ τὸ τε ῥόπαλον καὶ τὸ λεοντίω τῷ παλαιῷ πρῶτον Φασίη Ἡρακλεῖ, ἀπὸ τῶ κατ' ἐκείνης τῆς χειρὸς μήπω τ' ἐπιπλὼν ἐρημύων, τὰς αἰθρῶνας πῖς ἐνὶ ζύλοις ἀμυνοῦσθαι τὰς ἀπίστατοιμύρας, ἢ ἢ δροαῖς τ' ἡμελῶν σκαπασηλοῖς χερσίν*. Id est: *Ad eundem modum clava & leonis exuvia Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore ar-* 30 *mis, homines secum congressos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis munimentis-que utebantur*. Unde & illud Statii, loco prædicto:

— *Hi Paphias myrtos à stirpe recurvant:
Et pastorali meditantur prælia trunco.*

Et eodem libro:

— *Quibus amenta, nec enses
Triste micant: flavent capiti tergoque leonum
Exuvia, gentilis honos; & pinus armat
Stipes.*

Item, lib. VII:

40 *Tela rudes trunci; galea, vacua ora leonum:
Arborei dant scuta sinus.*

Plinius, lib. VII, cap. LVI: *Prælium Afri contra Aegyptios primum fecere fustibus*. De Campânis, Italicâ gente, Silius, lib. VIII:

— *Leviora domo de more parentum
Gestabat tela, ambustas sine cuspidè cornos.*

Et lib. III, de Macis, Africâ gente, Annibalem in Italiam sequentibus:

— *Pandâ manus est armata catejâ.*

De Troglodytis, inter Nilum & Arabicum sinum colentibus, Strabo, lib. XVI: *Γομῆται δὲ, καὶ δερματιφόροι, καὶ σκυταλιφόροι, ἀπὸ τῆς Ἰνδίας*. id est: *Nudi agunt, pelleis & clavâs gestantes*. & 50 *mox: Οἱ ἢ Μεγαβαροὶ Αἰθιοπῆς τοῖς ῥοπαλοῖς καὶ τύλαις περὶ σιδῆρας*. id est: *Aethiopes Me-gabari clavâs ferreis nodis armant*. De Assyrii Herodotus testatur, lib. VII, inter alia armâ habuisse & *ῥόπαλα ξύλων τελευωμένα σιδῆρω*, id est, *clavâs ligneas, ferro munitas*. Idem paullo post de Aethiopiis: *Εἶχον δὲ καὶ ῥόπαλα τύλωτά*. id est: *Habebant & clavâs præferratas*. De Hyrcanis, Asiaticâ gente, Valer. Flaccus, *Ἀρνοαυλικῶν* VI:

Et puer è primo torquens temone catejas.

De Turni commilitonibus, quos Aeneas occidit, Virgilius, Aeneid. lib. X:

— *Nec longè Cissea durum,
Immanemque Gyam, sternentes agmina clavâ,*

*Dejecit leto: nihil illos Hercules arma,
Nil valida juvère manus.*

De Lucanorum in eadem Italiâ gente, in bellum ad Cannas eunte, Silius dicto lib. VIII:

— *Qua Buxentia pubes
Apebat dextris irrasse robora clava.*

Quin hodiè que apud plerosque exteri orbis populos hoc unum teli genus notum. Horatius ubi id *cajam* adpellaverit, ut citat Isidorus, ego equidem ignoro. id scio; Lusatiis hodiè, Slavici generis in Germaniâ populis, clavam dici *kaj*: & Polonis, itidem Slavis, *kij*: Germanis verò *kaile*, & variantibus dialectis, *keile*, & *kiele*. nescio an cuncta ex unâ eademque origine. Hoc hodiè que Polonorum, Hungarorum, Bojohæmorumque & aliarum. 10 quarumdam nationum agrestibus, peregrè euntibus, usitatissimum telum. nec magis quidquam viatores expavescent, quàm rusticorum in Poloniâ *kij*, & in Hungariâ *fejebot*, seu *pálta*, in Bojohæmo *palice*; id est, *clavam*.

Ceterum Tacitus neque in libro de Germaniâ, ubi arma Germanorum, telaque enumerat, neque in annalibus & historiis, ubi haud rarè ejusdem gentis cum Romanis pugnas memorat, quidquam de arcuum sagittarumque apud eos aut fundarum usum narrat: quæ tamen omnibus aliis circum gentibus fuere communia. & de Francis, validè inter Germanos gente, multis nominibus inter Rhenum Albimque incolente, disertè sic Procopius, dicto rer. Gothicar. lib. II: οὐδὲ πῆλα ἔρχον, id est, *neq. arcus habebant*. & de iisdem Agathias, lib. II: τὸ ξυλὸν ἢ σφενδόνας οὐκ ἴσθησαν. id est, *Arcubus aut fundis non utuntur*. Vnde suspicari 20 pronum, omnem pariter Germaniam duobus istis telorum generibus caruisse. Verum de Fennis tamen, Germanorum omnium versùs orientem æstivum extremis, sic noster in fine libri de Germaniâ: *Fennis mira feritas, sæda paupertas. non arma, non equi, non penates: victus herba, vestitus pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopia ferri, ossibus asperant*. Et de Gothis, quorum antiqua sedes ad lævam Vistulæ amnis ripam, ostiumque, Vegetius lib. I, cap. XX: *Desectis pectoribus & capitibus, congressi contra Gothos milites nostri, multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt*. Idcirco rectè de Germanorum quoque gente dici potuit, quod Strabo lib. IV scripsit de Gallis: *ἄρβων* ἢ *ἄρβωνες*, id est, *utuntur quidam & arcubus*. Sed quæ forma speciesque fuerit arcui Germanico, cognoscere sit cura. Indicat haud obscurè Marcellinus, lib. XXII, his verbis: *Cum arcus omnium gentium flexis curventur hastilibus, Scythici soli, 30 vel Parthici, circumductis utrimq. introrsus pandis, & patulis cornibus, effigiem lunæ decrecentis ostendunt; medietatem rectâ & rotundâ regulâ dividente*. Silius Italicus, lib. VI II, de Hetruscis:

Spicula bina gerunt; capiti codone ferino

Sat cantum: Lycios damnant hastilibus arcus.

Parthici five Scythici arcus forma eadem, quæ olim, nunc etiam apud omnes pariter nationes Persicas, Scythicas, ac Sarmaticas manet. Germanis nostris dicitur patriâ lingvâ *eyn Tatarischer stischbogen*, id est, *Tataricus arcus*. Apud reliquas olim genteis, in quarum numero & nostri Germani, quâ specie arcus fuerint, satis apertè docet Marcellinus, his verbis; *Arcus flexis curvantur hastilibus*. quibus nihil aliud denotatur, quàm arcus illi prælongi, quibus etiamnum Britannicæ utuntur insulæ, & exteri orbis populi omnes: quorum 40 lignum, five hastile, viri staturam æquat. sagitta etiam multo major Scythicâ, seu Tataricâ, unde etiam ob quamdam longitudinis similitudinem nomen ei quæsitum compositum è Romanorum *pilo*, & ipsorum Germanorum *stische*, *ein stischspiel*, & aliâ dialecto *stischpfeil*. nam hodiè que Germanis *stische*, & Gallofrancis *stische* dicitur, quod Latinis *sagitta*. Tales igitur fuere veterum Gothorum Fennorumque arcus & sagittæ; quas ossibus aut cornibus asperabant: quemadmodum etiam nunc apud Britannias, & in orbe extero. Atque hæc ferè sunt genera armorum telorumque, quibus præsci Germani in bello usi sunt.

C A P. XLV.

*De vetustissimo more pugnandi ex curru: item de equitatu,
& ritu equitandi.*

DE armorum telorumque generibus, quibus olim usi sunt Germani, pedites juxtâ atque equites, satis hætenus copiosè curatè que disertum puto. nunc de aliis quoque belli adparatibus pauca quædam dicere res postulat. De Britannis sic tradit Diodorus, lib. V: *καρικῆν φασι τὴν βρετανικὴν ἀντόχθονα ἄρμην, ἣ τὴν παλαιὸν βίον πῆς ἀγωγῆς ἀσπληνῆς. ἄρμασι μὲν δὲ καὶ οὖν πολέμους χρῶνται, καθάπερ οἱ παλαιοὶ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν*